

ČOVEK U SISTEMU OPŠTENARODNE ODBRANE

Samoupravni socijalistički sistem i svestrani napori naše zajednice imaju kao konačni cilj punu afirmaciju čovekove ličnosti. I aktivnost usmerena na jačanje i razvoj oružanih snaga je nerazdvojni deo takve naše opšte politike. Zbog toga, želeli bi smo da se što sveobuhvatnije sagleda položaj čoveka u oružanim snagama, polazeći od specifičnosti armijske organizacije, modernizacije oružanih snaga i neposrednih zadataka i mera na utvrđivanju statusa i položaja vojnih lica. Uostalom, zaključci Izvršnog biroa i konferencije Komiteta JNA upućuju da se naučnim analizama i istraživačkim zahvatima potpunije sagleda kompleks problema, položaja i odnosa ljudi u Armiji, ustanove adekvatnija merila za vrednovanje ljudskog rada i da se i preko toga uspostavljaaju kvalitetno novi odnosi, koji treba da doprinese jačanju našeg sistema uopšte, i opštenarodne odbrane posebno.

U vezi s tim „Vojno delo” je organizovalo raspravu pa u ovom broju objavljujemo izlaganja general-majora Veljka Miladinovića, pukovnika dr Zdravka Kolara, mr Zdravka Munišića, asistenta Fakulteta političkih nauka, poručnika Nedeljka Popare, pukovnika Vasilija Cerovića, general-pukovnika dr Gojka Nikoliša, pukovnika Mensura Ibrahimpašića i Mihajla Vučinića, i admirala Mate Jerkovića.

Veljko MILADINVIĆ: ARMIJA, A NAROČITO NJENI UNUTARNJI ODNOSI MIJENJAJU SE ZAVISNO OD UKUPNIH PROMJENA U DRUŠTVU

Problem transformacije Armije prema mjeri jačanja ukupnog kompleksa opštenarodne odbrane, može da se posmatra polazeći od dve praktične potrebe, imajući u vidu dva povezana pravca razmišljanja. Prvi se odnosi na promjene koje nastaju u određivanju opšte uloge Armije, njene organizacije, sistema popune i mobilizacije, popune materijalnim rezervama i borbenom

tehnikom i čuvanjem neophodnih rezervi, u zavisnosti od usavršavanja sistema narodne odbrane u cjelini, imajući naravno u vidu da je Armija operativni oslon i udarna snaga sistema narodne odbrane, njena operativna okosnica, i drugi se odnosi na promjene koje nastaju ili će se vršiti u unutarnjim odnosima u Armiji, zavisno od društvenih promjena. To su međusobno povezani procesi, mada se mogu i odvojeno posmatrati. Moglo bi se reći za oba ta procesa zajedno da su ono što čini suštinu reforme naše armije.

Često smo, tražeći odgovor na pitanje kakvo je naše mjesto u društvenoj i privrednoj reformi, bili dosta jednostrani i skloni da zadatke tražimo samo na području usavršavanja materijalnog i finansijskog poslovanja, iznalazeći bolje načine za ekonomičnije poslovanje u vojnim jedinicama ili ustanovama, ili samo na području modernizovanja armijskog organizma, sa orijentacijom na tehničke aspekte. Međutim, samo ako se situiraju u širi kontekst procesa transformisanja Armije, koje je rezultat ukupnih društvenih promjena i usavršavanja sistema opštenarodne odbrane, materijalno-finansijsko poslovanje i modernizovanje Armije u tehničkom smislu, mogu dati optimalne rezultate. Bez takvog situiranja i ekonomičnost i tehničko usavršavanje ostali bi po stvarnim rezultatima kratkog dometa, pa ma kako bili oni dobro zamišljeni ili isplanirani.

Naravno, da nije bilo moguće da se sa prvim koracima društvene reforme vide prave i pune dimenzije našeg uklapanja u taj proces. Tek kad su društvene snage povodom poznatih događaja u avgustu 1968. dale podsticaj da se smjelije ide u pravcu daljeg podruštvljavanja opštenarodne odbrane, i u tom pogledu pokrenu mnoge konkretne akcije, bilo je moguće da se jasnije sagleda šta je suština naših zadataka u društvenoj reformi. Ili, drugačije rečeno, neophodno je bilo da se najprije u društvu otvorio ili snažnije pokrenuo proces reforme i na području narodne odbrane, da bi onda mogao i u Armiji da ima jasne pravce. Ili, možda još određenije rečeno, te pravce bilo je moguće osvijetliti tek pošto je u Rezoluciji IX kongresa konstatovano da izgrađivanje sistema opštenarodne odbrane predstavlja ostvarivanja ideja naučnog socijalizma o naoružanom narodu, u uslovima kada samoupravljanje postaje vladajući odnos u našem socijalističkom društvu i kada više ne postoje realne unutarnje snage, koje bi mogle bez podrške fizičke sile spolja da ga ozbiljnije ugroze.

Relativno je lako zaključiti da je proces transformacije Armije u integralni kompleks opštenarodne odbrane neminovan i da se mora polaziti od cjeline procesa. Isto tako nije velika teškoća utvrđivati neposredne zadatke, naravno, neprekidno imajući u vidu, realnost ukupnih uslova — političkih, međunarodnih, materijalnih i sl. Daleko je teže, po mom mišljenju, predvideti šta će se u toj transformaciji dešavati ili šta se mora dešavati, imajući u vidu ukupan društveni razvoj za narednih nekoliko godina. Svakako, da perspektivni razvoj oružanih snaga mora poći i polazi i od tih pretpostavki. Svakako da će potpunije sagleda-

vanje promjena značiti realniju osnovu za perspektivno planiranje. Ja u tome, pored ostalog, vidim jedan od razloga da se, pored redovnog rada u postojećim ustanovama, podstiču rasprave o tome — o temi transformacije Armije — na seminarima, skupovima i sl., na kojima bi se okupljali kvalifikovani kadrovi iz Armije i društvenih institucija.

Posebno bih nešto rekao i o promjenama koje nastaju ili će se vršiti u unutarnjim odnosima u Armiji, zavisno od društvenih promjena.

Polazim od tri tvrdnje. Prvo, da je zakonita pojava da se Armija, a naročito njeni unutarnji odnosi mijenjaju zavisno od ukupnih društvenih promjena, iako nam nekada izgleda, pa tako neko i misli, naravno i postupa u skladu s tim, da su klasične vojne strukture neizmjenljive. Drugo, da su evidentne promjene u unutarnjim odnosima u JNA i transformisanju Armije inicirane pozitivnim promjenama u društvu. I treće, da je neophodan dalji subjektivan napor da se te promjene brže provode i smjelije podstiču. Svaku od ove tri tvrdnje pokušao bih da posebno komentarišem.

Može se, na primjer, postaviti pitanje — treba li dokazivati da je zakonita pojava da se unutarnji odnosi u Armiji mijenjaju prema promjenama u društvu, ili je stvar do te mjere jasna da je izlišan svaki napor da se time bavimo. Odmah da kažem, smatram da se dokazivanjem te tvrdnje moramo baviti iz dva osnovna razloga: jedan, jer, kao što sam već pomenuo, još ima pojava koje pokazuju da ima shvatanja, istina sve manje, o nepromjenljivosti unutarnjih odnosa u Armiji, što se može svesti na birokratizovano poimanje koje redovno daje prevagu sredstvima vlasti i prinude, sile u mehanizmu djelovanja vojne organizacije, a u istoj mjeri, zanemaruje i potcjenjuje svjesne, subjektivne faktore, i drugi, da unutarnje odnose u Armiji ne treba sasvim poistovetiti sa odnosima u društvu. Radi se, naime, o tome da su neka prava i dužnosti vojnih lica ograničeni zbog uslova organizacije i života u Armiji, zbog uloge Armije u miru i u ratu. Nerazumijevanje ili neprihvatanje tih ograničenja može stvarati nesporazume oko pitanja, koja su to optimalna rješenja koja će ograničavanja u pravima vojnih lica učiniti u onoj mjeri realnim da to ne remeti efikasno funkcionisanje armijskog organizma, a istovremeno ne uskraćuje im bitna prava i slobode koje vladaju u društvu.

Nije, mislimo, teško zaključiti da je pronalaženje optimalnih rješenja složen posao, jer su često po srijedi protivrječni interesi. Protivrječnost zahtjeva proizlazi iz različitog karaktera armijskog organizma koji je klasična državna (etatistička) struktura, sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze u pogledu njegovog organizovanja, pa i u pogledu unutrašnjih odnosa i karaktera samoupravnih društvenih odnosa kakvi se u nas razvijaju. Iz prethodne tvrdnje nije teško izvući zaključak o tome od kakvog je značaja faktor svijesti i svjesne discipline u našim uslovima. Ukoliko su ljudi svjesni neophodnosti uskraćivanja koja trpe zbog

službe koju vrše, utoliko će ta uskraćivanja biti rjeđe razlog ne-
sporazuma i manja smetnja u vršenju njihovih zadataka.

Ako pođemo od toga da su položaj ljudi u Armiji, njihova
prava i odnosi u koje dolaze, zavisni od više faktora, tj. od od-
nosa u društvu, karaktera Armije i koncepcije njene upotrebe,
materijalnih uslova i subjektivnih faktora, kao što su: stepen
svijesti, obrazovna struktura, tradicija itd., mi ćemo se lako sa-
glasiti u tome da je evidentan i odlučujući uticaj društvenih od-
nosa na odnose u vojsci. Ako problemu priđemo sa šire istorij-
ske retrospektive, onda ćemo relativno lako da se saglasimo, na
puno istorijskih primjera, da je evidentan uticaj društvenih od-
nosa na odnose u armiji. (Uticaj društvenih odnosa na odnose u
armiji i u vrijeme vladavine ropstva, i u srednjem vijeku i u vri-
jeme buržoaskih revolucija, sve do II svjetskog rata.)

Međutim, kad dođemo na naš teren, onda će pomenuti pra-
vac pronalaženja optimalnih rješenja puno puta pokazati da se
ne saglašavamo, da tu nismo jasni, da jedni stvar procjenjuju na
jedan, a drugi na drugi način. Primjer. Ako se desilo da je prije
nekoliko godina neko postavio tvrdnju: više ne vrijedi tradicio-
nalno shvatanje, puno puta rečeno, u praksi i literaturi, kakav
starješina — takva četa, ... i to obrazložio time da su društvene
promjene, prije svega, samoupravni procesi u našem društvu, a
zatim izmjena obrazovne strukture vojničkog sastava, prisustvo
određenog procenta vojnika-komunista u jedinicama i slično, uči-
nile da vojnički kolektiv postaje sve više snažan faktor izgradnje
jedinica (voda, četa i dr.), pa da je, prema tome, tačnije reći, ili
izmijeniti, tradicionalnu tvrdnju u ovom smislu: kakav starješina
(ili kakve starješine), kakav sastav vojnika, kakvi komunisti u
četi — takva četa.

Ako se, dakle, ta tvrdnja osporava i zastupa mišljenje da je
u našim uslovima samo starješina odlučujući faktor izgradnje
jedinice, tada nije po srijedi nesporazum formalne prirode (mada
i to nekad može biti) već dosta krupna razlika u pristupu dok-
trinarnim problemima izgradnje jedinica i ocjeni karaktera unu-
trašnjih odnosa. Prirodno je da će razlika u mišljenju usloviti i
različitu praksu.

Druga stvar koju sam pomenuo, svodi se na to da je eviden-
tno da se u JNA vrše promjene u unutarnjim odnosima, u skladu
sa promjenama u društvu. Da li je uvijek nađeno najoptimalnije
rješenje ili ne, to je, naravno, ono o čemu se može sporiti, ali
ja želim da utvrdim da su te promjene evidentne. Ako bih htio
biti određeniji mogu reći da je neophodno neprekidno insistirati
da se u vezi sa odnosima nalaze bolja i adekvatnija rješenja. Tre-
ba uostalom i priznati da se to čini, tj. da je predmet odnosa,
nekad više, nekad manje, ali u cijelom poslijeratnom periodu u
žiji interesa komandi, a naročito organizacija Saveza komunista.
To što nismo potpuno zadovoljni postignutim na području odno-
sa, vjerovatno je posljedica, pored ostalog, što se nisu u ovoj
mjeri, u kojoj je to bilo moguće, neka područja djelatnosti u
Armiji sagledavala na naučno zasnovanoj metodologiji. Kada to

tvrdim mislim i na područje obuke u kojoj se vojnik sve više mora ponašati kao aktivan subjekt, a ne samo objekat u nastavnom procesu; mislim, naravno, i na vannastavne aktivnosti u kojima vojnik takođe može i dolazi sve više do izražaja i kao organizator, pa da kažem i stvaralac; mislim, pri tome, i na područje vojnog školstva; zatim, mislim i na mjere stimuliranja, ili politiku kažnjavanja i slično. Na svim tim područjima moglo se otići dalje da se upornije nastojalo na naučno fundiranim ocjenama iskustava u radu i projektovanju budućih zadataka. No, bez obzira na sve to, treba vidjeti i pozitivne procese i promjene. To pozitivno moramo vidjeti, analizirati i saopštavati iskustva, jer je to, rekao bih, dosta efikasan način suprotstavljanja protiv onih zahtjeva u pogledu daljeg razvoja odnosa koji nisu realni, koji u traženju konkretnih rješenja zanemaruju potrebe efikasnog funkcionisanja armijskog organizma.

U trećoj tvrdnji kažem da je neophodno da se u eventualnom radu mora smjelije ići i podsticati traženje rješenja u pogledu odnosa koja će biti u skladu sa društvenim promjenama, ne zaboravljajući, naravno, specifične potrebe armijskog života. To želim da kažem posebno radi toga što još uvijek ima shvatanja da se opravdani zahtjevi ponekad proglašavaju nekom jeresi, nečim što može dovesti u opasnost normalno funkcionisanje Armije. Mislim da bi možda trebalo reći ovo, da ćemo mi, utoliko lakše, sva rješenja pronalaziti, utoliko će manje biti nespornosti u ocjeni vrijednosti jedne ili druge mjere, ukoliko prethodno utvrdjemo polaznu idejnu poziciju i u komandama i u organizacijama Saveza komunista.

Dr Zdravko KOLAR: ODNOSI I MODERNIZACIJA

Hteo bih da ukažem na uslovljenost modernizacije razvojem odnosa u Armiji. Ovo stoga što u modernizaciji ne vidim samo tehničku opremljenost Armije, već njen sveukupan preobražaj u skladu sa zahtevom vremena koje svakako uključuje i oblast odnosa.

Suština društvenih intencija u sferi odnosa je oslobađanje čoveka vlastitim snagama. U stvari, bez takve društvene pozicije čoveka u kojoj će on biti postavljen u središte borbe za sveukupnost društvenog razvoja, nema stvarne slobode, niti stvarnog progressa. Samoupravljanje obezbeđuje takvu društvenu poziciju ličnosti. Na taj način sagledan je ne samo cilj već i put koji vodi tom cilju.

Postavlja se pitanje da li se jedan takav opšti cilj kome stremljeno jedno društvo tiče celog društva, svih njegovih instanci i struktura ili samo nekih. Nema sumnje da se tiče svih kao elemenata celine. Isto tako sigurno je da karakter pojedinih društvenih struktura i organizama utiče na oblike ostvarivanja ove ideje. Ali pri tome se ne može, ne sme negirati nužnost učešća svih društvenih ćelija u opštedruštvenim naporima, već ni najmanje

odstupanje od suštine i smisla onoga što je bitno obeležje karaktera našeg društva, nezavisno od razlika u oblicima i intenzitetu njegovog ispoljavanja.

Samo u tim okvirima ja vidim mesto Armije. Šta to znači? Prvo, Armija je deo ovog društva i njegove bitne odlike su i bitne odlike Armije. U protivnom, Armija će biti kočnica razvitka društva. Drugo, ono što je za društvo kapitalno pitanje, ono što njega čini revolucionarnim, što je osnovni pokretač njegovog kretanja napred, mora se ne samo odraziti na Armiju, već mora postati osnova njenog društvenog bića. Treće, specifičnosti Armije mogu uticati na oblike ispoljavanja ove pojave, ali ne menjajući njenu suštinu. To znači da je zadatak pretvaranja čoveka u aktivnog činioca sveukupnog društvenog razvoja i naš zadatak i specifičnosti Armije ne mogu uticati na izmenu suštine tog procesa, već samo na oblike njegovog ispoljavanja. (Napominjem, da i tu postoje granice u onoj meri u kojoj oblik zavisi od sadržaja, jer svaki oblik ne daje prostor za ispoljavanje sadržaja. Naime, da se ne misli da tu postoje sasvim slobodna rešenja).

Prelazeći na praktičan teren, hteo bih podsetiti na dosadašnje procese u ovoj sferi u Armiji. Kao rezultat uticaja društvenih kretanja na Armiju, pojavili su se, što se moglo očekivati, dvojake reakcije: prvo, jedan deo ljudi je ispoljio nestrpljenje, prisutan je formalizam u traženju rešenja, pa i naivnost u očekivanju tempa razvoja Armije na ovom planu. I, drugi deo ljudi celoj stvari prilazi podozrivo, pojavljuje se strah od novog, nerazumevanje suštine tog novog i neminovnosti njegovog dolaska i zatvaranje iza oklopa armijskih specifičnosti.

Ilustrovaću to na dva primera: prvo, na primeru procesa menjanja pozicija vojnika. Mi smo u jednom periodu razvitka naše armije, negde pre 10 i 15 godina, pokušavali da tražimo neka rešenja, koja po svojoj radikalnosti očitito nisu vodila ovome čemu se sada teži, pa ipak nismo mogli da to sprovedemo u život, jer postojeći odnosi u to vreme nisu to dozvoljavali. Čak nismo mogli da afirmišemo jednu izvanrednu tekovinu NOR-a, kao što su četne konferencije, na kojima su vojnici i starešine sasvim slobodno raspravljali o svim problemima, bez straha i bez negativnih posledica po autoritet starešine. Može se reći da se to i svesno potiskivalo uz objašnjenje da to ne odgovara modernoj armiji. Pa i sada kada pokušavamo da te vojničke konferencije podignemo na viši nivo, nailazimo na otpore kod jednog dela starešina koji se izražava u formalnom prihvatanju ovih konferencija, ali oslobađajući ih od njihove suštine, tj. da te konferencije budu dogovor kolektiva o rešavanju svih vitalnih pitanja koja se postavljaju pred taj kolektiv. Takve starešine vrlo često teže da to budu sastanci na kojima će oni očitati lekciju vojnicima ili im izdiktirati zadatke, a da pri tome ne osećaju obavezu da kažu šta su oni doprineli da se reši ono što je trebalo da se reši, ili da pokušaju da mobilišu misao i volju vojnika u traženju rešenja. Ti su otpori kod nekih ljudi, mogao bih tvrditi, dobrim delom u podsvesti. To je stvar tradicije, stvar navika, istina loših, ali navika koje mi ne možemo lako promeniti.

I, drugo, u pogledu afirmacije vojnika, tražili smo izlaza već nekoliko godina, u afirmaciji vojnिकove ličnosti preko organizovanja popodnevnog života i rada vojnika. S tim u vezi tražimo da se vojnici sami organizuju, da budu nosioci te popodnevene aktivnosti. U tu svrhu uneli smo kategoriju vannastavnog obrazovnog rada i kategoriju slobodnih aktivnosti. Naime, hteli smo da priznamo potrebu učenja popodne, ali ne onakvog kakvo je pre podne. Interesantno je da je otpor ovoj intenciji ispoljen u nastavnim organima dolazio iz nerazumevanja suštinske razlike između vannastavnog obrazovnog rada i časova učenja. Časovi učenja se svode na to da desetar ponavlja gradivo koje se prelazilo pre podne i ako je on očito ispod obrazovnog nivoa većeg broja svojih vojnika. A upravo smo hteli da to izbegnemo. A, eto, neki ljudi ne mogu da shvate da je intencija da se u popodnevnom životu i radu omoguće individualne razlike u sklonostima, potrebama i mogućnostima vojnika i da tako omogućimo ispoljavanje vojnिकove ličnosti i mobilisanje njegovih potencijalnih snaga.

Mi imamo jedinica koje su u angažovanju vojnika postigle izvanredne rezultate, ali one teško postaju uzor. U tim jedinicama ima daleko manji broj prestupa, ali ako se pojavi samo jedan, onda kao da to neke starešine jedva dočekaju govoreći „pa to je to kad vi dajete vojniku velika prava”. Što se u isto vreme u drugim jedinicama pojavljuje više prestupa, to tim starešinama ne smeta da ukazuju prstom na one prve. Problem je zašto vojnici greše, a upravo se to ne ispituje. Ili, zašto baš popodne greše? Kada smo ispitivali popodnevni život vojnika videli smo da je najveća reakcija vojnika na ponašanje dežurnih. Dežurni kao da uživaju da tog vojnika prekinu kad gleda televiziju, kad igra utakmicu, itd. Prosto kao da ne žele da priznaju vojniku pravo da on može u ovoj vojsci sam biti kreator nekih svojih aktivnosti.

Neretko se sada čuje da zahtev za smanjenjem broja kazni (u stvari za smanjenjem broja prestupa) može da ugrozi red i disciplinu. Iz toga se krije stvarno neshvatanje neophodne pozicije vojnika u našoj armiji i, drugo, neshvatanje suštine odnosa u Armiji.

Mi smo već poduže pokušavali da tražimo efikasnija rešenja u pogledu odnosa i interesantno je da se otpori daju iz dva pravca. Jedno je da armijske specifičnosti ne dozvoljavaju mnogo novoga i, drugo, da se odnosi pokušavaju svesti na interpersonalne odnose, a ne na poziciju ličnosti. To da li ću ja biti dobar sa mojim potčinjenim, da li ću ja biti human, da li ću ga potapšati po ramenu, to je važno, ali ipak ne i suštinsko pitanje odnosa. I upravo na tom planu se pojavljuju otpori.

U komisiji za donošenje zaključaka Prve konferencije SKJ u JNA bilo je sporova i rasprava oko formulisanja upravo suštine odnosa u Armiji. Konferencija je usvojila jednoglasno te zaključke, ali kada se na konferenciji usvoje jednoglasno zaključci, ne znači da je postignuto idejno jedinstvo. Za njega se

tek treba boriti. Za potvrdu ovoga može poslužiti i primer uvođenja kadrovskih saveta. Postalo je već svima jasno da nema starešine koji će moći da daje meritornu i objektivnu ocenu ličnosti u svim njenim dimenzijama, što znači da treba naći načina da više ljudi ceni jednoga, da se mora naći kolektivan način rešavanja kadrovskih pitanja. Trebalo je podosta vremena da takav stav postane zvaničan stav DSNO. Ali sada je činjenica da postoje otpori dole za realizaciju takvog stava. Koliko je god bilo pritiska odozdo da dođe do takvog rešenja, toliko se sada u realizaciji pojavljuju starešine na nižim nivoima koji ne žele da dele vlast ni sa kim u momentu rešavanja kadrovskih pitanja.

Slično je i sa pitanjem obaveze starešina da informišu i čuju mišljenje svojih ljudi o svim značajnim pitanjima izgradnje Armije i svoje jedinice posebno. Na skupovima gde starešine dovedemo u poziciju da glasno razmišljaju o nekom problemu pojavljuju se i mišljenja koja nisu u redu, što se može i očekivati. I pojavi li se jedno takvo mišljenje ili postavi li se neko naopako pitanje, odmah se iza toga zatvaraju vrata celoj ideji. U takvim slučajevima ili se daje otpor svemu novom ili se cela stvar prebacuje na sporedan kolosek, tj. na formalna rešenja. To je u sferi odnosa pokušaj da se pitanje pozicije ličnosti svede na interpersonalne odnose. Sve to govori da mi u oblasti odnosa nismo mnoge stvari ni idejno raščistili i da nam, stoga, predstoji još borba na idejnom planu, a potom i uporedo s tim i na planu realizacije saznatih i usvojenih ideja.

Sve ovo ističem zato da bih ukazao da nema modernizacije Armije bez novih odnosa u njoj. Inače bi se modernizacija svela na formulu: tehnika plus opsluživač. Razumljivo je što se u takvom odnosu ne bi moglo daleko. Nama su neophodni odnosi koji stimulišu učenje i stvaralaštvo. A to pretpostavlja aktivnu poziciju ličnosti. Zato odnosi postaju pretpostavka za modernizaciju Armije onakve kakvu zahteva naša koncepcija odbrane i njena društvena suština.

Mr Zdravko MUNIŠIĆ: MARKSISTIČKI HUMANIZAM I ARMIJA

Perspektiva razvoja oružanih snaga i položaj čoveka u nas je kompleksna tema koja, ma koliko da je i jedinstven problem, ima i posebne antropološko-etičke, socijalno-političke, ekonomske, psihološko-pedagoške, vojne stručno-tehničke i druge aspekte. Zato je u razgovorima o njoj umesno angažovati ljude različitih formacija — i profesionalne vojnike i one koji to nisu.

Zadržaću se samo na nekim antropološko-etičkim pitanjima i bez pretenzija na studijsku iscrpenost ove teme u ovom domenu. Kao uvod podsetiću ukratko na položaj čoveka uopšte, a time i nas Jugoslovena. Zatim ću istaći one osnovne i bitne činjenice koje su nam, mislim, sada specifične i odatle pokušati da izvučem neke zaključke o odnosu našeg društva i Armije s obzirom na položaj čoveka.

Položaj čoveka uopšte, u armijskim strukturama ili u odnosu na njih posebno, danas je sigurno veoma kompleksan i delikatan. Naravno, čovek stalno reflektira o sebi jer, ma kako skromno i elementarno, uvek nastoji da svesno orijentira svoju delatnost na realizovanje onoga što smatra korisnim ili dobrim, i u tom smislu on je za sebe većito otvoreno pitanje... Kada, međutim, kažem da je položaj čoveka danas posebno složen i delikatan, da je čovek, dakle, tek sada za sebe izuzetno aktuelan i akutan problem, time mislim na one ljudske aspekte, ovog problema, po kojima je položaj čoveka sve više i isključivo rezultanta ne stihije društvenog razvitka, kao bitno u prošlosti, već svesne teleološke delatnosti ljudi u kojoj rezultat sve više odgovara projektu. Sem toga, ili drugačije, razvoj savremene tehnologije i tehnike tek danas doseže stupanj kojim se čovek prvi put čini gospodrom izvora energije koji mu otvaraju perspektive takvog razvoja proizvodnih snaga i produkcionih moći kojima može prevazići situaciju elementarne oskudice, koja bitno karakterizira celokupnu dosadašnju civilizaciju, ali time otvara kao realnu i jednu apokaliptičnu mogućnost totalnog samouništenja vrste. Ma koliko sumorna i osećajno neprihvatljiva i ma koliko da znači negaciju svega ljudskog, ova mogućnost je, zbog u svetskim razmerama velike nesaglasnosti između razvitka tehničko-tehnoloških moći i formi društvenih odnosa, svakodnevno prisutna u savremenom svetu. Po tome čovečanstvo danas liči na onog poslovičnog đavoljeg šegrta koji je prizivao natprirodne sile koje više ne može da obuzda...

To su svakako opštepoznate činjenice kojih je, mislim, ovde umesno podsetiti se, jer čine onaj širi okvir antropološko-etičkih aspekata razgovora o položaju čoveka i perspektivama razvoja oružanih snaga u nas.

Posle drugog svetskog rata mi Jugosloveni postavili smo sebi cilj — realizovanje socijalnih humanističkih ideala marksizma. Ti ideali, dakle, trebalo je da budu bitni finalni uzrok svih osnovnih naših društvenih delatnosti. Bez obzira na stalne teškoće i velika neprijatna iznenađenja, od drugih i nas samih, na tom putu smo uložili znatne napore, postigli, iako skromne, ipak nesumnjive uspehe. Ono „gde smo bili”, „šta smo hteli”, „šta smo postigli” i „šta želimo”, određuje celinu položaja našeg čoveka danas. Ovom prilikom posebno ću se zadržati samo na jednom bitno antropološko-etičkom aspektu ove problematike: samo na onom njenom delu koji se odnosi na „vrhovno dobro” ili na „najvišu vrednost” marksizma.

Osnovni ideal marksističkog humanizma koji je trebalo da nas inspiriše u celom ovom periodu, a i danas treba da bude najviša vrednost i kriterij sve naše delatnosti, jeste: *izgrađivanje svakog pojedinca, cele naše zajednice kao integralne (autentične, neotuđene, autonomne) ličnosti*. Po tom suštinskom fundamentalnom zahtevu, marksistički humanizam je sigurno najradikalniji personalizam koji je do danas konstituisan; naravno, to je dijalektički ili istorijski personalizam: on ne samo što preuzima bitno

iz tradicije antičkog grčkog, hrišćanskog i građanskog humanizma — težnje za racionalnim vladanjem svetom i ljudskom istorijskom inicijativom — već sa punim istorijskim smislom ističe da „apstraktne istine nema; istina je uvek konkretna” (Hegel, Marks, Lenjin), da probleme treba rešavati u svoj njihovoj posebnoj specifičnosti, zbog čega je „marksist dužan da zna da respektuje sve konkretne okolnosti”.¹

Na ovoj istorijskoj ukorenjenosti i dijalektičkoj konkretnosti marksističkog humanizma, danas je posebno nužno insistirati jer je praksa međunarodnog komunističkog pokreta velikim delom obeležena upravo apstraktnim subjektivističkim voluntarizmom i neistoričnošću (staljinizam), koji su i danas dominantni u ideološko-pragmatističkim teorijama o samo jednom modelu pravog socijalizma obaveznom za sve, kao i u mnogim kritikama posebnih rešenja našeg socijalističkog razvitka.

Pre nego što pređem na konfrontaciju onoga što smo realizovali sa ovim našim idealom, ne ulazeći u teorijske eksplikacije, samo podsećam na neke karakteristike marksističkog humanizma, određujući time i autentičkog čoveka dana: svojom verom u čoveka i beskonačne mogućnosti ljudskog razvitka, on je *perspektivno optimističan*; naučnom fundiranošću i angažovanošću na otkrivanju i pripremanju stvarnih mogućnosti i puteva realizovanja višeg humaniteta danas, on je *aktivistički revolucionaran, teorijski i praktičan*; isticanjem primardijalnog značaja materijalnih uslova u životu čoveka, on je *materijalistički*; insistiranjem na neophodnosti kolektivne borbe ljudi za progres, on je *komunistički*; isticanjem odlučujuće uloge moderne radničke klase u toj borbi, on je *proleterski*; određenjem čoveka praksom, stvaralačko-samo-stvaralačkom delatnošću, on je *prometejski i faustovski* istovremeno ... itd.

Ovo su samo neke odlike marksističkog humanizma kojima su istaknute i karakteristike njegovog osnovnog ideala — integralnog čoveka. Iz ove marksističke perspektive u svetlu savremenih iskustava, *autentična ličnost* se može uopšteno definisati kao *čovek prakse koji budi i razvija svoje dispozicije autonomnom delatnošću na nivou svojih istorijskih mogućnosti u borbi za prevazilaženje klasnog i izgradnju modernog demokratskog socijalističko-komunističkog besklasnog društva; to je čovek pregalac koji ne samo stvaralački proizvodi već i ljudski uživa u svome delu.*

U teorijska obrazloženja ovog određenja neću sada ulaziti; podsećam samo da integralna ličnost nije nikada situacija-cilj koji se može definitivno doseći i posedovati u tradicionalnom smislu imanja materijalnih dobara, već je uvek dinamični realni ideal i zadatak u realizovanju; svako fiksiranje u ostvarenom čak i najvišem humanitetu znači pad u neautentičnost. — Po tome je i ovaj humanizam, kao integralni deo marksizma, radikalna kritika svega postojećeg ne samo građanskog već i socijalističkog

¹ Lenjin, Dela, IV izdanje na ruskom, tom XV, str. 376.

sveta: između ostalog, i to je u njemu bitno. Svi oni koji to poriču ili imaju malo sluha za suštinske osnovne teorijske tonove marksizma, ili imaju posebnih ličnih ili grupnih razloga za petrificiranje *status quo-a*, razloga koje marksizam ni kao terija ni kao praksa ne sme respektovati.²

Dalekosežne su društveno-političke konsekvence ovog određenja bitne i osnovne vrednosti marksističkog humanizma: ono implicira disoluciju suštinskih klasnih institucija staroga društva — države i profesionalne politike, robne proizvodnje, armije i dr. — koje su personifikacija ljudske heteronomije i danas. Iako svakako ovo nisu neposredni zadaci koje je sada moguće definitivno rešiti, to ni u kom slučaju nisu samo strateški ciljevi ili možda čak i magloviti daleki ideali kojima se pragmatistički može zgodno manipulirati, ali čije je dosezanje sasvim neizvesno: prevazilaženje ovih i drugih osnovnih formi organizacije staroga klasnoga društva, kao i onih relativno novih institucija koje se danas autohtono javljaju u socijalističkim zemljama, a koje postaju ili teže da se konstituišu kao sile iznad društva, mora biti stalno na delu ...

Jugoslovenske opcije opštih bitnih orijentacija rešavanja ovih problema na sadašnjoj etapi našeg društvenog razvitka zabeležene su u našim konstitutivnim i drugim dokumentima kao: društveno samoupravljanje, demokratizacija i deprofesionalizacija politike; obuzdavanje stihije privrednog kretanja, nerentabilnosti i nestabilnosti privrednom reformom — modernizacijom i integracijom preduzeća, intervencijom tržišta i dr.; reorganizovanje Armije i društva na načelima opštenarodne odbrane, itd. Ovim smo mi pionirski započeli jednu novu etapu u izgradnji ne samo našeg već i svetskog socijalizma, onog demokratskog socijalizma „ljudskoga lika”, za koji jedino postoji praktični interes u visokorazvijenim zemljama savremenog sveta.

Ova opšta orijentacija na izgradnju samoupravnog demokratskog socijalizma visokorazvijenih proizvodnih snaga danas u nas suštinski nije uopšte u pitanju, naše osnovne teškoće situiraju se unutar ovih okvira i u celosti se manifestuju u velikoj diskrepanci između normativnog i stvarnog, u „razilaženju reči i dela” (Tito) ...

Podsećam na neke od njih:

— Društveno samoupravljanje jeste jugoslovenski konkretno-istorijski revolucionarni političko-ekonomski oblik nove organizacije celokupnog našeg društva, ali danas je to i paravan iza koga se kriju i dezintegraciona nacionalistička i lokalistička kretanja; sem toga, formalističkim izigravanjem društvenog samou-

---

² Naravno, marksizam nije samo teorija ili skup teorija. Najšire uzeto, Marksov marksizam je kroz egzistencijalnu situaciju proletarijata doseguta (samo) svest čovečanstva u smislu i toku istorije i revolucionarni praktični poduhvat na obuzdavanju-regulisanju-menjanju-usmeravanju ovog toka na izgradnju modernog besklasnog društva; kao duhovna kvintesenca marksizma, Marksova filozofija je opšta teorija čoveka-prakse-sveta, nepoštedna kritika bitnih oblika otuđenja i humanistička vizija zaista ljudskog društva.

pravljanja od strane neformalnih grupa i centara moći u bazi gde postoji i potpunim odsustvom ili sasvim elementarnim začecima u celim značajnim sferama našeg društva — npr. u kulturi i na višim nivoima profesionalne politike — dovodi se u pitanje i sam princip društvenog samoupravljanja . . .

— Elementima tržišne ekonomije i robno-novčanih odnosa nastojimo da prevaziđemo nerentabilnost mnogih privrednih preduzeća i da stimulišemo tehnološki moderne oblike integracije u privredi . . .; ali stihija tržišta i protiv naše volje uvlači nas u „potrošačku civilizaciju” i stvara „*homo consumensa*” kao društveni prosek kome je proizvodni rad u najboljem slučaju samo uhlébije i sredstvo za uživanje proizvoda uglavnom masovne kulture.

Naše društvo danas se nalazi na istorijskoj prekretnici u kojoj se nesumnjivo bitni revolucionarni oblici socijalne organizacije, koji dominiraju, prepliću sa anahronim nasleđem i restauriranim formama staroga i nekim novim autohtonim institucijama koje teže da se konstituišu u sile iznad društva. Ta prekretnica je za nas tim kompleksnija što uzora nemamo ni u građanskom društvu koje suštinski odbacujemo, ni u nedemokratskim oblicima socijalizma koje ne prihvatamo. U tome i jesu težina i originalnost te naše situacije koja pozitivno obeležava socijalni karakter osnovnih nosilaca društvenog progressa izvesnom revolucionarnom skepsom, koja dobro zna šta neće, ima jasnu opštu predstavu onoga šta bi htela i ulaže puno napora i dobre volje u pronalaženje novih konkretno-istorijskih formi revolucionarne ili progresivne društvene delatnosti. Samosvest o toj kontraverznoj situaciji punoj protivrečnosti uzdiže nas iznad klasičnog *homo duplexa* građanskog društva, a revolucionarna skepsa distancira nas od fakticiteta kojim nismo zadovoljni i dokaz je autentičnosti u nastajanju.

Kakav je uticaj ovog jugoslovenskog društva na našu armiju danas? Kakva je uloga Armije u našem društvu i šta ona može da doprinese u rešavanju otvorenih problema položaja čoveka u njemu? Sa puno rezervi zbog vlastitog skromnog iskustva o Armiji, o ovim pitanjima pokušaću izneti neke misli s obzirom na osnovnu i bitnu vrednost socijalističkog humanizma.

I naša armija je oružana organizacija čija je posebna dužnost da „prisustvom” ili fizičkom silom obezbeđuje postojeći poredak u zemlji. Njeno ustrojstvo i opremljenost prilagođeni su tom osnovnom i bitnom zadatku, u čijem stvarnom uspešnom aktuelnom rešavanju ona ima svoju najdublju socijalnu afirmaciju i nalazi se u prvom planu društvenih kretanja. Zato je i našoj armiji rat ona specifična situacija u kojoj ona može da dođe u celosti do izražaja, a u periodima mira nužno rešava druge za sebe manje osobine i nespektakularne zadatke, od kojih je osnovni opet priprema za rat . . . A nas upravo interesuje odnos društvo — Armija danas s obzirom na položaj čoveka, dakle u ovom periodu ma koliko konvuzilnog i ratnom opasnošću bremenitog, evo za nas već dvadesetpetogodišnjeg mira u kome Armija nuž-

no nije u „prvom planu“ već u „pozadini“ društvenih kretanja. Sem toga, i u toj relaciji posebno i izričito nas interesuje u prvom redu ono što je nama karakteristično, a ne ono što je zajedničko mnogim ili većini društava savremenog sveta. Drugim rečima i preciznije: kakvi su stvarni uticaji samoupravnog demokratskog društvenog procesa na našu armiju i koje realne mogućnosti otvara naše društvo u regulisanju položaja i stalnog i neprofesionalnog kadra Armije, i obratno, šta Armija čini ili može učiniti u određivanju položaja čoveka u našem društvu danas?

Po opšteteorijskom konceptu klasičnog marksizma, u izgrađenom socijalističko-komunističkom društvu koje neće biti ugroženo spoljnim neprijateljem i unutrašnjim klasnim suprotnostima, armija kao posebna institucija oružane sile neće biti ni potrebna. Savremeni socijalizam daleko je od ovog cilja, ali će ga već danas ostvarivati zavisno od drugih fundamentalnijih društvenih procesa koji nužno deluju i na ustrojstvo armije. A ona može različito da utiče, inhibitorno ih pospešujuće, na šire društvene procese.

Jugoslovensko društvo, razvojem formi samoupravnog socijalizma, stvara socijalne uslove za znatnu demokratizaciju i te suštinski nužno strogo hijerarhizovane armijske strukture ako i ukoliko stvarno uspešno rešava osnovne socijalne probleme u interesu najširih slojeva, zbog čega ono može da ima faktički narodnu armiju, što nije slučaj ni sa jednim klasnim i eksploata-torskim poretkom. Ako zaista štiti i brani interese celoga društva ili njegove ogromne većine, a ne u prvom redu samo interese jedne klase ili vladajućeg sloja, naša armija može da računa na sveopštu podršku i oslanja se na svesnu disciplinu i samoinicijativnost i stalnog kadra i neprofesionalnih vojnika, čime će već sada prevazilaziti krutost i formalizam svojih hijerarhijskih odnosa. Samo takva armija može da računa na punu snagu „ljudskog faktora“, a odbranu zemlje organizuje kao opštenarodnu... Takva armija sigurno mora radikalno da potiskuje „dril“ obuku kompleksnim vojnostručnim obrazovanjem i humanim patriot-skim vaspitanjem. — I osnovni socijalni procesi razvoja društvenog samoupravljanja u nas i razvoj savremene vojne tehnologije i veštine, koji omogućuju sve veću vatrenu moć pojedinca, in-spirišu traženje organizacionih formi Armije u ovom smislu.

Sem toga, društveno samoupravljanje kao oblik organizacije celokupnog našeg društva uključuje i profesionalni kadar Armije kao građane, pod jednakim uslovima sa ostalim, u ovaj proces, što je i njegova velika šansa praktičnog prevazilaženja tradicionalne profesionalne izdvojenosti i izvesne otuđenosti od društva.

Naša armija danas pruža pre svega vojnostručno obrazovanje, što je njen osnovni zadatak. Ali ona može da učini znatno i na socijalnom vaspitanju svoga rezervnog kadra, premda tu globalno društvo svojim drugim osnovnim aktivnostima ima prevašhodno odlučujuću reč. Iako opismenjavanje, elementarno stručno obrazovanje za vanarmijske delatnosti i usvajanje osnovnih normi društvenog ponašanja boraca, što u svom širem programu ima Armija, nisu specifično socijalistički već daleko obuhvatniji

procesu, tim manje to nisu one konkretno-istorijske forme koje u našim uslovima danas prolazi znatan broj vojnika na putu svog individualnog uzdizanja-sazrevanja pre uključivanja u tokove našeg društvenog razvitka. Ispunjavanje „slobodnog vremena“ boraca ovakvim delatnostima sigurno je za sve angažovane veliki ljudski dobitak, kao što je i „prazno“ slobodno vreme van stručne obuke, kojeg je moja generacija vojnika imala napretek, nenadoknadiv propust.

*

U periodu mira, od Armije kao institucije ne može se, daleko, tražiti da „u prvom planu“ rešava probleme položaja čoveka našega društva jer to nije njen specifični zadatak, zbog čega za njega i nije organizovana. Tim nisu manje značajne one posebne dužnosti koje ona ima danas: da stručnom obrazovanošću profesionalnog kadra, umećanošću vojnika i tehničkom opremljenošću bude na nivou savremene vojne tehnologije i veštine i da dovoljno elastičnom i otvorenom organizacijom prati i apsorbuje, prema svojim osobenostima, samoupravne demokratske forme našeg društvenog razvitka. Pred profesionalnim kadrom Armije kao građanima stoje svi naši zajednički bitni društveni zadaci...

Nedeljko POPARA: OSEĆA SE IZVESNA DEMOTIVISANOST ZA VOJNIČKI POZIV

Kada je reč o modernizaciji oružanih snaga presudno je pitanje određivanja mesta i uloge čoveka, kako u sadašnjoj mirnoj tako i eventualnoj ratnoj situaciji. To iziskuje da se učini dalji napor na jasnijem sagledavanju vojnog oblika organizacije društva; da se definiše položaj i uloga svake društvene grupe, kao i njihovi odnosi međusobno i da se odredi društveni položaj i uloga pojedinaca u okvirima tih grupa. Razmatranja u ovom smislu aktuelna su i za našu armiju.

Unutrašnja društvena struktura gotovo svih društvenih grupa modifikovana je ili čak izmenjena u uslovima samoupravljačkog društva, te i društveni odnosi u tim novim strukturama dobijaju nove dimenzije. Međutim, armijska društvena struktura i odnosi u njoj ostaju i dalje suštinski nepromenjeni, a slabosti koje proističu iz tradicionalne hijerarhijske šeme armijske organizacije tim više uočljive. Premda se za humanije odnose u vojsci borimo putem nekih principa, važećih i u izgradnji našeg društva, to je još uvek posredni put, a samim tim i neadekvatan za punu afirmaciju sposobnosti pojedinaca.

Relativna nepromenljivost unutrašnje društvene strukture Armije, drugačiji položaj i odnosi u njoj, u poređenju sa organizacijama u društvu, usloveli su izvestan raskorak između stvarne društvene potrebe i odgovarajućeg vrednovanja vojničkog poziva, tj. poziva aktivnog starešine JNA. Ovo se danas ispoljava u različitim vidovima, a za ovu priliku pomenuću samo neke, ukazati

na eventualne posledice, kao i na pravce gde bi trebalo tražiti rešenja.

Činjenica je da se danas oseća izvesna demotivisanost omladinaca za vojnički poziv. To uslovljava određene slabosti u pogledu socijalne, nacionalne i kvalitativne astrukture starešinskog kadra. Poseban problem predstavlja demotivisanost omladinaca sa boljim uspehom u školi. Sama nemogućnost Armije da vrši odgo-varajuću selekciju prema svojim potrebama, kao što to čine druge grane delatnosti u našem društvu: tehnika, medicina, i dr., uslovljava da se armijski kadar regrutuje i formira na nivou osrednjosti. Takav kadar, u svakom slučaju, nije u stanju da na zadovoljavajući način prati sve novine u nauci, tehnici, ratnoj veštini itd. Unutrašnja selekcija više je formalna nego stvarna, jer opet iz mase osrednjih idu napred osrednji. Razumljivo je da izuzetaka ima, ali je to za Armiju kao celinu od sporednog značaja. Tako sudbonosno pitanje kao što je odbrana nalaže da se na odgo-varajućim dužnostima nalaze najsposobniji članovi društva. Zahtev je očigledan s obzirom na činjenicu da rukovođenje, ili još uže, komandovanje podrazumeva usvajanje saznanja iz mnoštvo nauka, jer odbrana traži korišćenje svih dostignuća, u skoro svim granama delatnosti u našem društvu i šire u svetu uopšte.

Druga aktuelna činjenica ogleda se u izvesnom nezadovoljstvu postojećeg kadra svojim pozivom. To je rezultat mnogih faktora koji se ipak mogu na određeni način grupisati, ali ne i međusobno odvojiti. U prvom redu postoji jedno opšte nezadovoljstvo čoveka dostignutim i to nije slučaj samo sa kadrom u vojsci, već u skoro svim drugim delatnostima. Drugo, nezadovoljstvo vojnim pozivom proističe iz jače izraženih protivurečnosti u samom vojničkom pozivu, nego što je slučaj sa drugim pozivima.

Treća grupa faktora proizvod je društvenih okvira tj. društvenih odnosa u Armiji, u kojima se aktivno vojno lice kreće. U perspektivi je sve manje održivo insistiranje na organizaciji Armije u društvenom pogledu kakvu danas imamo, jer je već očito da je veliki broj njenih članova iskorišćen samo delom svojih sposobnosti. Međutim, savremena vojna organizacija i rat kakav imamo u našoj viziji traži potpunog čoveka, sa svim njegovim fizičkim, intelektualnim i moralnim sposobnostima.

Nezadovoljstvo pozivom oseća se najviše kod podoficira, jer su tu najjače došle do izražaja slabosti preuzete vojne strukture iz ranijih društvenih formacija. Skoro sve delatnosti koje su namenjene savremenom podoficiru ne iziskuju hijerarhijsku strukturu kakva danas među njima postoji. Vertikalna diferencijacija u ovim okvirima je veštačka, pa prema tome i u perspektivi sve manje održiva. Ona kod nas više znači da se materijalno nagradi starešina u tom sloju, mada se to može izraziti i na drugi način. Dalje, pogrešna je polazna osnova za razvoj ovog kadra, jer s jedne strane mora da se usavršava u stručnom pogledu za određenu specijalnost, a s druge usvaja sistem vrednosti jednog vojnika i

biva opterećen željom za usponom uz hijerarhijsku lestvicu, često po cenu potpunog odvajanja od svoje specijalnosti, jer prelazak u niže oficire, nije praćen i kvalitetnim skokom. Iz ovog proizilazi da je gubitak dvostruk. Nisu povoljnije prilike ni u oficira raznih službi.

Pojmovi zaostajanja i napredovanja nisu nigde prisutni toliko koliko u svesti profesionalnih vojnika, a armijski okviri ne mogu obezbediti svima uspon. Zato je nužno svestrano ispitivanje *specifičnog vojnog* u vojničkom pozivu, a to specifično vojno nije jednostavno definisati, jer danas ima i mišljenja koja prenaplašavaju specifičnost, i onih koja je zanemaruju i tamo gde ona još uvek mora da postoji. Smatramo da bi se definisanjem specifičnog u vojničkom pozivu došlo do zaključka da bi mnoge delatnosti mogli osloboditi tzv. vojnizacije i omogućiti krugu ljudi, odnosno delu komandnog kadra povoljnije rešavanje službenih i ličnih pitanja.

Izlaz, već sada, a u perspektivi još povoljnije, može se naći u promeni stvarnog položaja niza specijalista u službama, u smislu da se ne vezuju i ne diferenciraju međusobno hijerarhijskom lestvicom činova, već stepenima stručnosti i naučnosti. Potrebno je iznaći mogućnosti da se na odgovarajući način stimuliše rad ovih stručnjaka u horizontalnoj ravni, a da se samo uski pojas komandnog kadra uzdiže po vertikali, primenom odgovarajuće selekcije. Time bi nestalo sadašnjeg stanja, prema kome društvo ne priznaje mnoge kvalifikacije u vojnom pozivu, niti se pak u vojsci priznaje nešto što se u društvu steklo.

Treća činjenica, kao posledica zaostajanja razvoja društvenih odnosa u Armiji u odnosu na društvo, pojavljuje se u izvesnom nezadovoljstvu vojnika svojim položajem. Vojnici traže da se njihova ličnost danas više poštuje, da se usavršava organizacija života i rada, da se izbegava preterani formalizam u međuljudskim odnosima i da im se da više slobodnog vremena za zadovoljenje ličnih želja i potreba. Zahtevi u ovom smislu izraženiji su kod obrazovanijih vojnika, što upućuje na zaključak da među njima treba tražiti one koji će doprinosti kako organizovanju unutrašnjeg života i rada, tako i kvalitetnijoj obuci vojnika. Mi smo pitali vojnike šta im je najteže, i oni su doista rekli da im je najteže nepoštovanje njihove ličnosti. Oni ovog puta nisu naveli u znatnijem broju ni da im je loša hrana, ni smeštajni uslovi, pa čak im nije teška ni taktička obuka ni zanimanje. Vojnici poštuju i ističu kao vrline drugarstvo, red i disciplinu i principijelni odnos starešina prema svim vojnicima. Ove strane vojničkog života više ističu obrazovaniji vojnici, što bi u neku ruku odudaralo od uobičajenog shvatanja jednog dela starešina prema kom su školovaniji vojnici nedisciplinovaniji u jedinici.

Ovo su samo neka zapažanja, do kojih se došlo na osnovu rezultata istraživanja u oblasti nekih naučnih disciplina u okviru naše Armije, a ukazuje na potrebu intenzivnijeg rada na modernizaciji same društvene strukture Armije, tj. na modernizovanje subordinacije kao društvenog odnosa, ostavljajući njenu tehnološku stranu za predmet rasprave stručnjaka drugih profila.

Pošao bih od jedne marksističke postavke koja, naizgled, protivreči racionalnom iskustvu. Ta postavka glasi da društveno biće vojnika određuje vojničku svest. Međutim, u mnogo slučajeva ponašamo se tako kao da starešina treba da oblikuje svest vojnika i ponaša se prema njemu kao prema objektu. U stvari, sada se susrećemo sa problemom debirokratizovanja odnosa u Armiji, a da još nismo ozbiljno kritikovali birokratske odnose i sve posledice koje oni nose. Društveno biće vojnika, u ovom vremenu, vrlo snažno utiče na svest starešina i moguće je da odatle dolaze najjači podsticaji da menjamo i usavršavamo odnose u našoj armiji. Pokušaću to da ilustrujem jednim primerom: u pripremanju Konferencije SK IX armije, bio je angažovan veliki broj vojnika komunista i vojnika uopšte, koji su tom prilikom rekli šta misle o odnosima u Armiji. Mislim da je to što su oni učinili imalo velikog odjeka i u nekim službenim aktima Kolegijuma državnog sekretara. Istakao bih da u Zaključcima Kolegijuma državnog sekretara o odnosima stoji jedna revolucionarna misao koja nije tako izrično formulisana ni u partijskim dokumentima i verovatno se ne može naći ni u jednoj drugoj vojsci. Interpretiram: u Zaključcima stoji da vojnika treba staviti u položaj da može da pruži aktivan doprinos u svim pitanjima koja se tiču obuke, života i rada u jedinici i da vojnik treba da bude u situaciji da kritikuje svoga starešinu, da se kritički odnosi prema ponašanju, aktivnosti i postupcima svoga starešine. U tome se može videti i oživljavanje tradicije koje je pomenuo drug Kolar, tradicija iz NOR kada su te stvari bile uobičajene. Rekao bih da je i za to ratno vreme karakteristična vrednost ove marksističke postavke, da društveno biće vojnika određuje vojničku svest, jer je nemoguće bilo zamisliti svesnu disciplinu kakva je u ratu postojala, bez društveno-politički i idejno motivisanih boraca kakvi su se u našim jedinicama borili.

Međutim, problem je u tome što razni interesi, navike i sila inercije koji su nastali na birokratsko-etatiškom tlu često nadživljavaju okolnosti iz kojih su nastali. Sada imamo promenjene okolnosti, ali i dosta jaku inerciju starih navika. Možda tu inerciju i te birokratske odnose najbolje ilustruju podaci o nedopustivo velikom broju kažnjenih vojnika. Šta znači toliki broj kažnjenih koji u nekim jedinicama dostiže 30%? Mislim da on odslikava, prvo, birokratski odnos starešine prema vojniku i, drugo, da on, takođe, odslikava činjenicu o odsustvu društvene i političke odgovornosti starešina za ponašanje i rad u jedinici. A takva odgovornost starešine nedostaje na raznim nivoima. Ne mislim da bi se starešine tako ophodile prema vojnicima kada bi o njihovom ponašanju i postupcima raspravljali predstavnički i samoupravni organi, kao što su, na primer, skupštine, ili kada bi bile suočene, u svom garnizonu, sa društvenom odgovornošću pred javnošću, ili kada bi njihova politička odgovornost, kao članova SK, bila

razvijenija. Mislim da je to pitanje društvene odgovornosti starešina i njihove političke odgovornosti pred SK za unutrašnje odnose u ovome trenutku veoma značajno i da ćemo, dok se to pitanje ne reši, verovatno duže nego što treba tolerisati odnose koje ceo sklop društvenih okolnosti nadilazi.

Tema o ulozi i položaju čoveka u Armiji, kao i u društvu, ima u ovom trenutku suštinsku važnost. Takvu važnost ima i sa stanovišta koncepcije opštenarodne odbrane. U vojnoj teoriji o tome se veoma mnogo raspravlja i problem su neki autori formulisali u vidu alternative: da li izgrađivati oružane snage po formuli materijal + ljudi, ili ljudi + materijal. I neki građanski vojni teoretičari smatraju da je formula ljudi + materijal zdravija i da oni koji usvoje tu formulu imaju veće šanse na uspeh u ratu. Ne treba ni dokazivati da je naša formula prevashodno takva da čoveka smatramo odlučujućim faktorom u ratu i jačanju odbrambene sposobnosti zemlje, ali u praktičnim postupcima, treba takođe to reći, taj postulat ponekad zanemarujemo i više držimo do materijala nego do onoga što čovek znači. Hteo bih da kažem da smo sada na tragu, na putu, da vrednost ove formule ljudi + materijal revalorizujemo i to u smislu u kome to ne čine građanski vojni teoretičari, dakle ne moralistički, nego uvažavajući u punoj meri društveno-ekonomsku, političku i odbrambenu ulogu građana i proizvođača u samoupravnom društvu. Treba, znači, shvatiti šta se menja u društvenoj svesti našeg vojnika, pa, razume se, i našeg starešine, i šta se uopšte menja u društvenoj svesti u najširim relacijama. Istraživači su utvrdili (u enciklopedijskom leksikonu o narodnoj odbrani naveden je taj podatak) da je Francuzima bilo dovoljno 40 hiljada vojnika da pokore Alžir, ali im nije bilo dovoljno ni pola miliona vojnika da održe kolonijalno gospodstvo u toj zemlji. U međuvremenu desile su se i tehnološke i tehničke promene koje su tu masovnu francusku vojsku učinile nesrazмерно jačom i bolje opremljenom od one prethodne.

Danas društvena svest ljudi i društveno-politički motivi koji njih inspirišu za revolucionarnu i oslobodilačku borbu i za odbranu, imaju takvu važnost kakvu nisu imali nikada ranije. Uporedo s tim u zemljama koje su na špici industrijskog, vojno-tehničkog i vojnotehnološkog razvoja i imaju tendencije ka dominaciji i hegemoniji, razvijaju se ideje o tome da tehnička sredstva treba da omoguće da što manje ljudi gine, a da se politički ciljevi ipak ostvare. Naš koncept se zasniva na društveno-ekonomskoj i političkoj motivisanosti boraca da brane samoupravno društvo i to treba da bude sasvim jasno izraženo u celokupnom životu Armije.

U vezi s onim o čemu je govorio drug Kolar — ističući dve krajnosti u stavovima prema promenama odnosa u Armiji — imao bih nešto da primetim. On je kao te krajnosti označio izvestan radikalizam u zahtevima, dakle, nešto što je nerealno i što se ne može ostvariti i, sa druge strane, izvestan konzervativizam u mišljenju i ponašanju ljudi na raznim nivoima u vojnoj hijerarhiji. Slažem se da postoje takve krajnosti. Ali postoji i nešto što ide između ovih krajnosti, što bismo mogli da označimo ne kao kom-

promis nego kao razvoj za koji se zalaže SK. Pri tome je, mislim, tačno zapažanje da nešto sporije radimo nego što bismo mogli s obzirom na to što nam društvene okolnosti dopuštaju u pogledu usklađivanja položaja čoveka u vojsci sa onim što se zbiva u društvu. Nama još smeta što smo se dugo autarhično razvijali, u Armiju kao celinu i u delovima Armije. Taj autarhizam nam i danas smeta da izađemo na širi društveni teren i da u traženju kriterijuma za razvoj položaja i uloge čoveka u Armiji više asimiliramo iskustva koja ima društvo. Nama svaka diskusija, na primer, o kadrovskim problemima, o položaju čoveka u Armiji, o odnosima između ljudi, o pitanjima subordinacije i slično, ukazuje na to da moramo izaći na taj širi društveni teren i da se ne treba osloniti na to da možemo sami sebi u svakom slučaju biti dobre sudije.

Subordinacija se u našoj Armiji u dosta slučajeva posmatra uprošćeno, kao odnos između pretpostavljenog i potčinjenog, kao odnos naređenja i izvršenja. Očividno je da u vojsci, dokle god bude postojala, naređivanje i izvršavanje neće moći da bude izbegnuto. Pa, ipak, analiza istorijskog razvoja pokazuje da je taj odnos između onoga koji naređuje i onoga koji izvršava doživeo ogromne promene. Mogao bih to da ilustrujem primerom da su se u najamničkim vojskama, recimo, vojnici više plašili svog strešine nego neprijatelja, i da ih je ta sila straha, uz materijalni interes, vodila u borbu; a mogu nasuprot tome, da tvrdim i to da u oslobođilačkim i revolucionarnim vojskama ta vrsta straha, u najvećem broju slučajeva, uopšte i nije postojala, da je odlučivalo ono što nazivamo svešću i društvenom i političkom motivisanošću borca. Hteo bih da kažem i to da, uprkos mnogim demokratskim procesima u raznim armijama sveta, u najrazvijenijim od njih, odnos subordinacije ima obeležje birokratskog odnosa koji se u suštini ne razlikuje od onog koji je postojao u prethodnim vojskama klasnih formacija. Zabeleženo je svedočanstvo o tome kako je Napoleon, na Berezini, posmatrajući vojnike koji su prelazili reku, ljutito rekao: „Pogledajte ove žabe”. Dakle, gledao je na njih kao na ljude nižeg reda i lišene dostojanstva. U romanu Normana Majlera „Goli i mrtvi”, jedna je od tipičnih ličnosti general Kamings, koji kaže da samo strah, nesrazmeran ničemu sa čim se može upoređivati, treba da drži u potčinjenosti i u stanju discipline vojnike i naše starešine. Tu suštinske razlike nema, iako ima razlike u pogledu načina ispoljavanja. Očividno je da je kod nas odnos subordinacije mora da se zasniva na drugim premisama, pre svega na uvažavanju ličnosti, čoveka, na njegovoj društvenoj svesti o odgovornosti koje nosi kao pripadnik Armije. Mislim da smo svakako pred zadatkom da revalorizujemo pozitivne vrednosti iz oslobodilačkog rata, jer ma koliko se krupne promene dogodile, smer tih promena jeste takav da revalorizuje vrednost tih iskustava. Mogućno je da smo danas u prilici da od vojnika očekujemo mnogo više nego što im naređujem, da od starešina očekujem veću spremnost da u radu ostvaruju bolje rezultate ukoliko brže otklonimo tragove onoga što označavamo kao birokratski odnos.

Tvrđnju da društveno biće vojnika određuje svijest oficira ja prihvatam, ali bez obrazloženja ona nije potpuna. Na isti način, ili tako, završava svoj zaključak Mering kada govori o poznatom primeru Jorkova puka, tj. da je društveno biće vojnika određivalo vojničku svijest oficira.

Da podsjetim: radi se o jednom puku koji je formirao Fridrih II, koji, međutim, nije bio sastavljen od kmetova, nego od slobodnih lovaca, šumara i šumarskih činovnika, koji su i sami pretendovali da poslije službe u tom puku postanu isto što i njihovi očevi. Mering tom prilikom kaže: „Jork — oficir stare škole, međutim, poučen praktičnom službom, postao je svijestan da će od te mase, od tog puka, nešto uspjeti da napravi, samo ako ga uputi i obuču za dejstva u rastresitom poretku“. I to je bio, vjerovatno, jedan od uslova koji je omogućio da poslije poraza kod Jene, jedino Jorkov puk pokaže neke rezultate u borbi sa Francuzima. I iza toga, Mering izvodi pomenuti zaključak — da je društveno biće vojnika određivalo vojničku svijest oficira.

Međutim, samim tim što je rekao da je praktično iskustvo svakodnevnne službe naučilo Jorka da će od te trupe moći da načini nešto, tj. *da aktivno na njih deluje*, govori i o drugom procesu, o tome da je i društveno biće pomenutog Jorka vršilo određen uticaj na ponašanje puka.

Samo u tom smislu i želim da dopunim ovu tvrđnju. Zato kad tvrdim da danas ne vrijedi stara ili ovještala vojnička profesionalna tvrđnja: „Kakav starješina, takva jedinica“ — ja ne osporavam uticaj koji starješina ima u formiranju mišljenja i postupaka vojnika, ali vidim istovremeno i obrnut društveni proces koji utiče u tom pravcu, da društveno biće vojnika određuje svijest starješine. Tako, da nije potpuno i sve rečeno ako kažemo da društveno biće vojnika određuje svijest oficira.

Vasilije CEROVIC

Mogao bih da idem još dalje i da kažem da je samoupravno društveno biće građana i neposrednih proizvođača stimularalo koncepciju opštenarodne odbrane, da je stvorilo pretpostavke za praktičnu realizaciju te koncepcije. Možemo da ispitujemo teorijske i istorijske korene koncepcije, možemo da ispitujemo uzroke u zastojima, možemo da ispitujemo i kako su ti zastoji savladani, i opet ćemo doći do zaključka da baš samoupravno društveno biće vrši presudan uticaj. Ovim ne osporavam ulogu subjektivnih snaga, jer baš od njih zavisi da li će taj proces ići brže ili sporije, a njihov je zadatak da taj proces ubrzaju. Kada sam govorio o inercijama, navikama i interesima koji su nadživeli okolnosti iz kojih su nastali, upravo sam na to mislio.

Pre svega, o modernizaciji armije nema danas osim veoma oskudnih tekstova i zvaničnih materijala iz kojih bi se moglo shvatiti šta se zapravo pod tim terminom podrazumeva. Nedostaju opširnije teoretske razrade ovog pitanja. Ali i ono što je napisano govori sasvim eksplicitno da se pod modernizacijom armije danas podrazumeva pretežno modernizacija njene tehnike. Problem čoveka, problem rukovođenja, problem nauke kao osnovne poluge modernizacije, jedva da se pominje i to više — manje kao jedan dodatak koji nije razrađen i nema svoje pravo mesto u tim materijalima.

Kao što mi danas, sasvim razumljivo, uvozimo tehniku, savremenu, modernu tehniku, kao što je god praksa modernizacije postavljena na tehniku i na njen uvoz, bilo iz inostranstva bilo iz naše privrede, tako isto i na idejnom polju mi smo još uvek u položaju uvoznika. Mi „uvozimo“ ideje iz našeg društva, „uvozimo“ ih u armiju iz osnovnih dokumenata, odluka, rezolucija naših kongresa, „uvozimo“ delimično iz naših naučnih ustanova, i mi te ideje unutar naše armije primenjujemo, apliciramo, izrađujemo ili „prorađujemo“. Pri tome je činjenica i to da su postojali i otpori pri „uvozu“ progresivnih ideja i da su se ti otpori morali našom unutarnjom borbom savlađivati. Kad govorim o „uvozu“, ja to kažem sasvim globalno, pri čemu ne želim negirati i naše unutarnje inicijative, naša unutarnja samostalna razmišljanja, pa čak i izvesne anticipacije nekih stavova koje je društvo, u odnosu na armiju, tek kasnije zauzelo. Međutim, te anticipacije bile su dosta teške i skopčane sa žrtvama.

Ovom „uvozu“, modernog na svim područjima našega armijskog života, suprotstavio bih tezu, odnosno potrebu, nužnost *stalne reprodukcije modernog u samoj našoj sredini* i u svim sredinama naše armije i na svim nivoima. Ako mi ne stvorimo uslove unutar armije za trajnu reprodukciju svega modernog, mi ćemo stalno biti u zaostatku, pa čak, gledajući strategijski, gledajući sa stanovišta onog našeg krajnjeg cilja, tj. osposobljenja armije odnosno zemlje za odbranu, mi ćemo biti u jednom stalno predređenom položaju u odnosu na naše potencijalne protivnike. Smatram da to što treba da obezbedi stalnu reprodukciju modernog u svim vidovima i na svim nivoima, trebalo bi da bude *nauka*.

Uloga nauke u materijalnom razvitku naše armije i naše zemlje za odbranu je van spora, i sigurno da danas nema nikoga ko bi mogao da kaže nešto drukčije, ili barem ne javno. Ali dati nauci ovakvo mesto u toj sferi našega života, znači osvojiti tek prvi i možda najlakši stepen u njenoj afirmaciji. Tu će ulogu svak priznati, iako tu još ima otpora. Ne plediram na neke naše zatvaranje i za autarhiju, ali ukoliko ne stvorimo našu sopstvenu naučnu bazu i naš sopstveni unutararmijski i unutarjugoslovenski kadar, mi nikada nećemo moći sa inostranim partnerima razgovarati na ravnoj nozi. Mi ćemo biti uvek u riziku da nam u trgovanju podvale, kao što je takvih slučajeva i bilo. Da bismo racionalno „uvozili“, a „uvozićemo“ u većoj ili manjoj meri i dalje,

to je sigurno, mi moramo imati naš naučni kadar i naše naučne institucije unutra.

Ali, ako i postignemo jedinstveno gledište samo u ovoj sferi — materijalno-tehničkoj — to je još uvek samo prvi stepen, početni korak, jer, ostajući samo na tome stepenu, mi bismo se zaustavili na tehnokratizmu i na racionalizmu u idejnoj sferi, na pragmatizmu. Reč je o mnogim drugim stepenima koje treba osvojiti, za koje se još i te kako mora voditi bitka kod nas, a to je da naučno, moderno treba da bude ne samo u oblasti tehnike, nego i u oblasti ljudskog faktora i to opet u raznim vidovima: kao sistem upravljanja, kao demokratizam unutar armije, u sferi oslobađanja čoveka, u sferi humanizma, etike, itd. Skoro da bih mogao postaviti znak jednakosti između položaja čoveka, i položaja nauke. Rđav položaj nauke je simptom rđavog položaja čoveka, skoro mada ne potpuno, zato što očevidno položaj čoveka, njegovu slobodu, itd., određuju i mnogi drugi i to presudniji faktori nego što je nauka, a to je celo društvo i svi oni vanarmijski vaspitni društveni uticaji koji formiraju višu društvenu svest. Ali, mislim da treba uočiti i ulogu nauke baš u toj oblasti jer naučno, racionalno ima i svoju humanu komponentu iako se to potpuno ne poklapa, pošto dobro znamo da savremena tehnološka i naučna revolucija ne donosi automatski i humane odnose, i prema tome jednom jačem poletu nauke i tehnologije u našoj armiji i jačem njenom učešću u rešavanju problema našeg unutararmijskog života, ne možemo dati apsolutni smisao niti apsolutni značaj.

U našoj praksi i dokumentima govori se o nauci kao „sektoru“ našeg unutararmijskog života. Mislim da pogrešnijeg termina ne može da bude. Sektor obrazovanja, sektor materijalnog poslovanja, sektor strategije i sektor nauke. To znači, da termin „sektora“ odmah i automatski izoluje nauku kao metod, kao jedan univerzalni metod, i stavlja je na deveti kolosek. A nauka treba da bude univerzalni metod u svakom vidu, u svakom obliku našeg unutararmijskog života i delatnosti i to opet ne kao „infiltracija“ nauke u te oblike. Nauka treba da ima svoje prirodno mesto svugde, ona se ne nameće spolja, ona se ne infiltrira, nego treba da izvire iz svih delatnosti.

Stav naše vojne administracije prema nauci još uvek je bojažljiv. Postoji strahovanje za monopol u odlučivanju. Mislim da je tu koren svih neprilika i nesporazuma oko nauke. Prema nauci se čine koncesije. Njen položaj se afirmiše u armiji po jednoj taktici, po jednom principu taktičkog odstupanja pred pritiskom nauke, njenih ljudi, njenih institucija, itd., umesto da se prema nauci zauzme ne samo stav poverenja, nego i jedan aktivan stav, pa da se ona traži i da se ona kao metod usvoji, prigrlji gde god ko šta radio ili mislio. Prema tome, pred nama još stoji temeljit preobražaj u načinu mišljenja u odnosu prema nauci od strane našeg čitavog starešinskog, pogotovo rukovodećeg kadra. A taj preobražaj je jedan dalekosežan i dosta dugačak i težak proces. Postoji teza da „ne treba“ konfrontirati nauku i vojnu

administraciju. Takva teza nekonfrontacije je tačno slika i prilika teze o beskonfliktnosti u socijalizmu, a u stvari lepa želja da se prikriju realno postojeći konflikti između nauke i vojne uprave i da se njihovo razrešavanje što je moguće više odlaže. Smatram da je skoro tragično da se u ime modernizacije armije sakate i sve više sužavaju sredstva za nauku, za naučnoistraživački rad. Odgovor je uvek: „Nema sredstava za nauku, jer moramo modernizovati armiju”. Takav je odgovor upravo apsurdan, totalno apsurdan.

Mate JERKOVIC

Osnovna teza koju je drug Nikoliš izneo, tj. da se modernizacija armije ne može shvatiti samo kao modernizacija tehnike, nesumljivo stoji. Međutim, on je više naglasio ono, da tako kažem, naše negativno shvatanje i praksu u prošlosti. Zato mislim da bi, istini za volju, trebalo ovde istaći i ono što je danas u našim shvatanjima, a djelimično i u praksi novo savremeno na planu odnosa nauke i armije. Usudio bih se čak da kažem da je taj novi proces integracije krenuo na čitavom frontu, na svim područjima naše armijske djelatnosti. Taj proces je zahvatio i naučne snage van armije. Kasnije ću, za ilustraciju ove svoje tvrdnje, navesti nekoliko neospornih činjenica koje to potvrđuju.

Najprije nešto bih rekao o onom „uvozu” gotovih rješenja i ideja. Mislim da je misao nedorečena, ako se ovaj „uvoz” okvalifikuje isključivo kao negativna praksa. Podvukao bih i ono pozitivno u takvoj praksi. Smatram da je taj „uvoz”, kad je reč o tehnici, koristan i neophodan, da je takav bio u prošlosti, da je takav u sadašnjosti i da će takav biti i u budućnosti. To je za naše uslove jedna od bitnih pretpostavki da armija ide ukorak sa vremenom kad je reč o tehnici i o „uvozu” tehničkih rješenja iz drugih zemalja. Obratno pak, kad je reč o statusu vojnih lica, o međuljudskim odnosima, o društvenom biću naše armije u cjelini, kad je reč o našoj armiji kao instrumentu države, političke vlasti, onda se mi od „uvoza” izvana moramo ne samo distancirati, nego i potpuno ograditi.

Što se tiče „uvoza” iz našeg društva to je nešto sasvim drugo. U čitavom svom razvoju, naime, od svog početka do danas naša armija ide u korak sa razvojem naše, podvlačim naše društvene zajednice. Ako bi se to grafički prikazalo, onda bi taj proces bio paralelan. I baš ta konstantna i čvrsta veza između našeg društva i naše armije kao svojeobraznog bića tog društva, obezbeđuje njen pravilan i, rekao bih, paralelan razvoj. To je, naravno, moguće samo u slučaju kad se radi zaista o istinski socijalističkom društvu i njegovoj armiji. Kod armija svih drugih društvenih porredaka — linija razvoja armije ili povremeno „presjeca” ili se udaljuje od linije razvoja zemlje kojoj pripada. U prvom slučaju armija postaje sila nad silom — i militarizam je garantovan. Danas imamo veliki broj takvih slučajeva. Uvijek, naime, kad se

armija toliko tehnički i brojčano ojača i kad se u politici zemlje armiji određuje predominantan status — status glavnog faktora za rješavanje međunarodnih problema i odnosa — onda se veoma brzo armijska vrhuška pretvara u elitu, u silu iznad društva, a armija u cjelini u faktor koji prestaje biti sredstvo politike i pretvara se u silu koja počinje samostalno da određuje daljni kurs politike. Slični procesi se dešavaju i u armijama nekih zaostalih, nerazvijenih tek oslobođenih zemalja, gdje one pučem preko noći obaraju postojeću državnu vlast. Postoje i druge kategorije, tj. takve armije gdje društvena zajednica ide naprijed, društvo se kreće naprijed, a njegova armija, kao inače po svojoj prirodi izvjesna konzervativna, interna institucija, zaostaje. Linija kretanja razvoja takvih armija udaljuje se od linije razvoja svoje društvene zajednice.

Kod nas, iako je bilo možda mjestimičnih zaostajanja, ipak takvih procesa nema i ne može biti ni u jednom ni u drugom smjeru. Tome je, po mom mišljenju, jedan od pozitivno djelujućih uzroka upravo ono o čemu je drug Nikoliš govorio, tj. „uvoz” ideja u našu armiju iz naše stvarnosti, „uvezena” saznanja iz naše društvene stvarnosti iz njene teorije i prakse.

Sada bih konkretno o nekim mjerama modernizacije naše armije, ali ne u tehničkom pogledu, nego u smislu modernizacije shvatanja kompleksnosti politike njene izgradnje. Naša donedavna praksa, tj. politika izgradnje naše armije, zaista zaslužuje izvjesnu kritiku u ovom smislu u kom je govorio Nikoliš. Međutim, te neosporne slabosti, iako se ne mogu pravdati, mogu se svakako objasniti. Ako, naime, ne želimo da nas smatraju idealistima, onda moramo poći od postavke da što je bilo, što se desilo u prošlosti — da se to zaista moralo upravo tako desiti, tj. da je to bila rezultanta djelovanja svih mogućih tada postojećih subjektivnih i objektivnih faktora. Međutim, upravo „uvoz” u našu armiju iz naše društvene filozofije i prakse onog pozitivnog i velikog, naprednog omogućilo je da se pojavila i ojačala naša samonikla armijska naučna misao. Izborili smo se i mi u armiji, te se u datom momentu nova faza razvoja pred kojom se naša armija nalazi, obeležava vrlo interesantnim novim procesom. On se karakteriše baš činjenicom da se nauka ne odvaja u posebni sektor, ne nakalemljuje se, nego postaje osnova svih bitnih zahteva u politici izgradnje armije i to ne samo po tehnicima, nego i po kadrovskej politici, i po organizaciji, i po planiranju, itd.

Na primer, činjenica da smo formirali Savet za naučni rad i da je već počeo da djeluje, da je već na prvu sjednicu privukao respektivne naučnoistraživačke snage i sa civilnog i sa vojnog fronta, te da je počeo da se i nama praktičarima nameće kao nova pokretačka usmeravajuća snaga — govori da smo tekućoj fazi razvoja armije prišli na bitno novi način — drukčije nego što je to bilo do sada.

Ili drugi, sličan primjer. Elaborat operativne uprave koji sadrži doktrinarne stavove, nezavisno od nekih slabosti, usmjerava nas pri izradi perspektivnog plana razvoja oružanih snaga na sasvim drukčiji naučni prilaz tom kompleksu, nego što je ranije

bilo. Teoretske postavke ovog elaborata rasvjetljavaju put planerama — praktičarima, te pomažu, i rekao bih, prisiljavaju nas da svakom krupnijem pitanju iz ovog domena prilazimo na novi, naučni način. To je svakako novost.

Mi smo u prošlosti izradili više srednjeročnih i dugoročnih perspektivnih planova i mnogo godišnjih planova, ali nikad nismo startovali ka njihovoj izradi i realizaciji na ovakav način s ovakvih naučno-teoretskih pozicija i sa toliko uvjerenosti da se bez angažovanja naučnika i naučnih ustanova sa civilnog i vojnog sektora ne mogu valjano rješavati ovako krupna i kompleksna pitanja.

Ili, na primjer, seminar koji je nedavno organizovala Političko uprava i Politička škola. Prije svega, ne bih rekao da je taj seminar slučajno organizovan baš u ovo vrijeme i da su organizatori slučajno izabrali baš onakvu tematiku. Taj seminar predstavlja očigledno, jednu smišljenu, usmjerenu, jednu sinhronizovanu akciju, angažujući sa civilnog i vojnog sektora širok krug stručnog kadra, usmjeravajući čitav rad radi teoretskog rasvjetljavanja puta daljnjeg svestranog razvoja naše armije. Mislim da je taj seminar bio dostojan prilog naših vojnih i građanskih teoretičara predstojećoj fazi razvoja OS naše zemlje.

Evo još jedan primjer. Nedavni veoma široki skup komunistički iz svih komandi i jedinica JNA, održan u Domu JNA, budući solidno pripremljen, dao je izvanredno reljefno sliku položaja čovjeka u armiji, duboku analizu sadašnjeg stanja naše armije, njen status u našem društvu i položaj pripadnika armije u tome. Dao je faktografski razgolićenu sliku stanja, iz koje se zaista vidjelo golo tijelo naše armijske stvarnosti, bez „crnog” preterivanja, ali i bez ukrašavanja. Bez takvih povremenih snimaka, mislim da se također ne može ništa pametno napraviti na radikalnom rješavanju fundamentalnih armijskih problema. Taj faktografski snimak i te kako će se iskoristiti i mora se iskoristiti u postavljanju osnova daljnje politike izgradnje naše armije.

Naveo sam ovde samo nekoliko krupnijih zahvata, krupnih akcija koje su, rekao bih, ne slučajno sabijene u jedan relativno kratak vremenski period i koje obećavaju ubuduće sasvim novi prilaz rješenju armijske problematike i modernizacije svih njenih komponenata. Osim tih krupnih akcija, poduzeti su u skladu s takvim shvatanjima i neki praktični, doduše sitniji koraci, ali koji su sasvim drukčijeg karaktera nego što su dosad bili u odgovarajućim domenima. Sigurno je da su te mjere poduzete pod pritiskom i prodorom novih shvatanja, te i ovo na izvjestan način ukazuje na afirmaciju vojne misli, naučne misli, na primjenu nauke u armiji, nezavisno od toga koliko je svaka od tih mjera još neusavršena. Tako, na primjer, novi školski sistem, bez obzira na izvjesne nedograđenosti, znači ipak krupan korak naprijed, znači paralelnu mjeru modernizacije kadra sa tehničkom modernizacijom armije. Ili, pokušaj da se na naučni način riješi sistem nagrađivanja u armiji, koji, iako još nezavršen i neusavršen, ipak znači veliki korak u odnosu na dosadašnji prevaziđeni konzervativni sistem, itd.

Sve to zajedno znači da se problemu primjene nauke u armiji prišlo na nov način, da je proces počeo, da se, nezavisno od svih početnih poteškoća, krenulo i da se od toga više ne može odustati. Taj proces se ne može prekinuti. Sve govori o tome da su počele djelovati one snage koje umeju da misle, da su one prešle u ofanzivu i da malo-pomalo tjeraju u defanzivu one pojedince koji su ranije kočili te procese, koji su armiji, da se grubo izrazim, fetišizirali, okamenili i htjeli dokazati vječitost i nepromjenljivost određenih armijskih istina.

Eto toliko sam smatrao da treba reći kao dopunu diskusiji druga Nikoliša, s kojim se inače potpuno slažem kad je riječ o retrospekciji, o osvrtnu na historijski tok ovih procesa.

Dr Gojko NIKOLIŠ

Veći deo izlaganja druga Jerkovića nije u suprotnosti sa mojim shvatanjima iako izgleda kao da se oponentski postavlja prema meni. Ono u čemu se potpuno slažem sa admiralom Jerkovićem to su ovi pozitivni procesi koji teku i koji su doveli do izvesnih afirmacija nauke kao organizacije, kao metoda mišljenja u našoj armiji. Ja sam to i u svojoj prethodnoj diskusiji rekao.

Ja ipak ostajem pri tome i dalje da su ti procesi išli kroz borbu i kroz otpore i da se još uvek danas i Savet za naučni rad shvata kao jedan *ustupak*, i to je ono što mene zabrinjava, ustupak jednom procesu odozdo. Ovi procesi idu s periferije ka centru i odozdo ka vrhu, a iz diskusije prethodnika malo mi izgleda kao da je centar inaugurisao te procese. Radovao bih se kad bi to bilo i činjenica.

Paralelizam između društvenih procesa i onih unutar armije lako je nacrtati na papiru, ali mislim da takav paralelizam ipak ne postoji. Ja mislim da smo ipak zaostajali iza društvenih procesa. Mislim da stalni „uvoz“ ideja, bez samostalnog naučnog istraživanja, bez samostalne teoretske obrade i društvenih aspekata našeg armijskog života, čekanje da nam to dođe odozgo, da nam drugi daju inicijativu, da nam drugi otvore „zeleno svetlo“ — mislim da je to ono što u dosadanjoj praksi nije valjalo. Nisam nikako protiv „uvoza“ ideja. Takav stav bi bio besmislen i reakcionaran. Ali sam protiv toga da budemo isključivo „uvoznici“, pa makar bila reč i o „uvozu“ iz našeg društva. Moramo se modernizovati i našim unutarnjim snagama. Teza: „Što je bilo — moralo je biti“ jeste da je lepa, ali ona ekskulpira sve greške.

Mensur IBRAHIMPASIĆ: VOJNA SUBORDINACIJA JE ISTORIJSKA KATEGORIJA

Kada razmatramo položaj čoveka u JNA, dosta se spotičemo o problem vojne subordinacije. Najčešće se to dešava na taj način što nam se postavlja pitanje: ako smo za demokratizaciju odnosa u JNA, ako smo za stav da pripadnik Armije, bez obzira na

svoje formacijsko mesto, bude društveni subjekt — ili, kako se drukčije kaže, aktivan činilac u životu svoje jedinice — šta se onda dešava sa vojnom subordinacijom?

To je pitanje danas zaista vrlo prisutno u našem armijskom životu i način na koji ono egzistira karakterističan je po tri momenta.

Da bismo mogli odgovoriti na pitanje da li su zahtev za vojnom subordinacijom i zahtev da pripadnik JNA bude subjekt u armijskom životu inkompatibilni ili nisu, i ako nisu na koji se način mogu usklađivati, prethodno moramo uočiti da je vojna subordinacija istorijska kategorija, da se njen sadržaj menja kroz istoriju i da je uvek bila poseban izraz karaktera vlasti kojoj je dotična vojska pripadala, mada se u svom pojavnom obliku ispoljavala u vidu aksioma „naređenje pretpostavljenog — zakon za potčinjenog”. Na primer, u Periklovoj Atini taj aksiom je važio, ali je on u sebi sadržao elemente vojne demokratije. Tako, na primer, za svaku bitku birao se glavnokomandujući i on je dobijao pravo da svoje potčinjene optužuje za kukavičluk i nedisciplinu, ali ne i da ih sam neposredno kažnjava. U srednjem veku dominira vojna subordinacija, koja je faktički bila izraz patrimonijalne ili feudalne tradicionalne vlasti. Kasnije, ona je izraz racionalne birokratsko-etatističke vlasti. Prema tome, polazeći od činjenice da se karakter vojne subordinacije menjao, zavisno od društvenoistorijskih uslova, za nas se kao aktuelno postavlja pitanje šta ona znači u sistemu opštenarodne odbrane.

Mislim da do sada nismo dovoljno jasno u toj formi postavili to pitanje i da je u tome prvi razlog mnogih nejasnoća i teorijske neobrađenosti problema vojne subordinacije.

Drugi razlog vidim u nekritičnom prihvatanju kibernetike kao osnove za razvijanje rukovođenja u savremenim oružanim snagama. Pod firmom uvođenja na kibernetici egzaktno zasnovanih rešenja rukovođenja nude nam se faktički tehnokratska i funkcionalistička rešenja. Za njih je bitna tehnološka strana rukovođenja, a efikasnost je jedini cilj. Društvena strana rukovođenja, karakter društvenih odnosa koji nastaju u tom sistemu i sudbina čoveka za ta rešenja su sasvim nevažni. Ilustrovaću to jednim najsvežijim primerom, koji nam upravo nudi časopis „Vojno delo”.

U članku „O nekim teorijskim postavkama rukovođenja oružanim snagama”¹ autor nam kao naučno zasnovanu nudi definiciju rukovođenja oružanim snagama čije su osnovne polazne premise sledeće: a) dobiti početnu informaciju o stanju kako bi se uočila eventualna odstupanja od sistema, b) odrediti stepen odstupanja i veličine korekture, c) uneti odgovarajuće popravke i preneti zadatke do izvršilaca.

¹ Potpulkovnik Novica Vlaović: O nekim teorijskim postavkama rukovođenja oružanim snagama „Vojno delo” 4/69.

Kako se vidi, tu su „naučnost“ i „egzaktnost“ postignute na taj način što se problem rukovođenja tretira sasvim neutralno u odnosu prema karakteru društvenih odnosa. Taj u suštini tehnokratski način mišljenja i, na njemu izgrađeni funkcionalistički teorijski pristup, zlopotrebljavajući kibernetiku, ide korak dalje od pretvaranja čoveka u privesak mašine, on ga svodi na sprovednika mehaničkog impulsa, odnosno na ulogu rupice u programskoj traci kompjutera.

Treći razlog za našu nedovoljnu teorijsku plodnost u razmatranju vojne subordinacije i njenog uticaja na položaj čoveka u JNA, mislim, da je u tome što nismo uspeli još da afirmišemo takav metodološki postupak koji bi nam omogućio stvaranje dovoljno širokog i naučno zasnovanog teorijskog okvira za razmatranje tog problema.

Prateći ovaj problem, utvrdio sam da nijedan autor koji je primenio takav metodološki postupak u kome je kao polaznu premisu za svoje razmatranje uzео stari aksiom — „naređenje pretpostavljenog — zakon za potčinjenog“, da nije uspeo prođreti dublje u suštinu problema. To je razumljivo, jer takav prilaz objektivno znači nedijalektički i funkcionalistički pristup problemu.

Nalazimo se neposredno pred zadatkom da stvorimo sociološki — nefunkcionalistički metodološki postupak za obrazovanje šireg teorijskog okvira, koji će nam pružiti mogućnost za utvrđivanje pojma vojne subordinacije i rešenje problema njenog usklađivanja sa zahtevom da čovek u JNA bude u položaju društvenog subjekta, razume se, saobraženo prirodi vojne delatnosti. Ovom prilikom nije moguće šire ulaziti u razmatranje mogućih rešenja. Mislim da je dovoljno da navedem samo polazne premise jednog takvog teorijskog okvira koji smo na Političkoj školi JNA pokušali razraditi i neke zaključke koji su proizašli iz takvog postupka.

Polazne premise tog okvira su: a) vojna subordinacija kao determinanta strukture i princip organizacije armije uslovljena je prirodom funkcije armije kao društvene ustanove u određenom društvu i izraz je karaktera vlasti tog društva;

b) vojna subordinacija je vertikalna dimenzija armije kao društvene institucije i kao takva ima svoje dve strane: društvenu, tj. predstavlja određen način međusobnog povezivanja ljudi kao društvenih subjekata i tehnološku, tj. predstavlja određen način povezivanja ljudi sa ratnom tehnikom u procesu oružane aktivnosti; te dve stvari su međusobno uslovljavaju, ali poseduju i relativnu samostalnost;

c) kao društveni odnos vojne subordinacije je: 1. izraz globalnog odnosa društvo — armija i 2. izraz unutararmijskih institucionalizovanih društvenih odnosa.

Već prvi pokušaji, učinjeni na toj osnovi, a posmatrani sa stanovišta današnje naše teme, tj. položaja čoveka u JNA, omogućavaju nam da utvrdimo više značajnih činjenica i zakonitosti.

Takav postupak, pre svega, dovodi do saznanja da je savremena armija u organizaciono-tehnološkom smislu u osnovi isto-

vetna sa drugim visoko tehničko-tehnološki razvijenim institucijama i da taj sistem sve više odbacuje čoveka — instrumenta kao faktor koji obezbeđuje njegovu efikasnost, a sve naglašenije zahteva čoveka — subjekta, kao osnovu njegove efikasnosti. Prema tome, dok je nekada borbena sposobnost jedinice, posmatrana sa stanovišta tehnike kojom se ratovalo, zahtevala da se odnos pretpostavljeni-potčinjeni institucionalizira u formi: potčinjeni nema pravo da misli, danas borbena sposobnost jedinice, sa stanovišta efikasne upotrebe tehnike u borbenim dejstvima, zahteva da se taj odnos uspostavi na osnovi — potčinjeni mora da misli i ispoljava inicijativu. Danas savremeno bojište postavlja taj zahtev pred sve armije, bez obzira na njihov društveni karakter.

Zaključak je, dakle, ovaj: savremena oružana borba, upravo zbog karaktera tehnike kojom se vodi zahteva da pripadnici armije u iskorišćavanju vatrenih i taktičkih osobina svoje jedinice i svoga oružja dejstvuju što više kao subjekti. Ukoliko način rukovođenja u njoj to u većoj meri obezbeđuje, utoliko je on efikasniji. Drugim rečima, zahtev da pripadnik JNA — bez obzira na formacijsko mesto — bude društveni subjekt u životu i dejstvu svoje jedinice nije u suprotnosti sa karakteristikama savremene oružane borbe. Naprotiv, on i u organizaciono-tehnološkom smislu podiže borbenu efikasnost naših jedinica.

Drugo važno saznanje do koga nas dovodi takav postupak jeste uočavanje zakonitosti da vojna subordinacija nikada nije značila samo izraz tehnološke prirode oružane borbe kao ljudske delatnosti, već je uvek bila i danas je istovremeno konkretan oblik posedovanja vojne moći kao posebne manifestacije političke vlasti. Kao takva u klasnim društvima ona je uvek izraz klasnih odnosa. Drugim rečima, komandni odnos kao suštinski odnos vojne subordinacije, oblikovao se kao najautokratskiji odnos ne samo i ne pre svega zbog toga što to zahteva priroda oružane borbe, već prvenstveno zbog toga što je taj odnos bio konkretan pojavni oblik klasnog odnosa u sferi posedovanja vojne moći. To je razlog zašto se suština klasične vojne subordinacije svodi na fetišizaciju autoriteta pretpostavljenog i na najneposrednije, naj-surovije otuđenje čoveka u kome on gubi i pravo da misli.

Čim smo to utvrdili, odmah se nameće zaključak da je klasična vojna subordinacija kao izraz klasnih protivurečnih odnosa neprihvatljiva za vojnu organizaciju samoupravnog društva. Ali, istovremeno se postavlja pitanje: da li to znači da je vojna subordinacija uopšte uzev neprihvatljiva za vojnu organizaciju samoupravnog društva? Negativan odgovor na to pitanje mogli bismo s pravom dati pod dva uslova: a) ako bi se oružana dejstva mogla uspešno voditi bez komandnog odnosa, tj. bez uspostavljanja načina rukovođenja u kome je pravo donošenja odluke na svakom nivou rukovođenja sažeto u jednoj ličnosti i b) ako bi JNA potpuno izgubila funkciju instrumenta političke vlasti.

Očigledno je da ta dva uslova ne postoje.

Naime, praksa pokazuje da je oružana borba vrsta delatnosti u kojoj se jedinice ne mogu efikasno usmeravati bez koman-

dnog odnosa. Zbog toga komandni odnos, uprkos njegove autokračnosti, ne možemo prosto odbaciti. Moramo ga imati kao okosnicu sistema rukovođenja oružanim dejstvima.

Što se tiče drugog uslova, situacija je takva da smo mi razvijanjem sistema opštenarodne odbrane izvršili disperziju vojne moći na mnoštvo društvenih subjekata i da je JNA jedan od oblika odbrambenog organizovanja našeg društva. Time se stvaraju objektivni uslovi da ona sve više gubi karakteristike klasične stajaće armije. Ali, istovremeno dok se radnička klasa još uvek mora služiti državnom i političkom vlašću kao sredstvima za ostvarivanje svojih istorijskih interesa, dotle armija kao institucija jeste instrument vlasti. Prenešeno na područje naše teme, to znači da se odnos pretpostavljeni — potčinjeni uspostavlja kao odnos u kome se pretpostavljeni javlja kao reprezentant države i njene političke moći.

Prema tome, očigledno je da nam je komandovanje kao sažimanje prava donošenja odluka u jednom licu na jednom nivou rukovođenja neophodno. Takođe je neosporno da je komandni odnos autokračni odnos. Kao takav on je, razume se, u protivrečnosti sa zahtevom da svaki pripadnik JNA bude u položaju društvenog subjekta. Ali pri tome treba odmah uočiti i drugu činjenicu, naime, da se on tu ne javlja kao pojavni oblik klasnog odnosa i da se ne javlja kao izraz monopola posedovanja vojne moći od strane profesionalnih vojnika. Osnovni razlog njegovog uspostavljanja, dakle, nije savlađivanje klasnih protivurečnosti u armiji kao što je slučaj sa klasičnom vojnom subordinacijom, već usklađivanje rukovođenja vojnom organizacijom sa prirodom oružane borbe i sa društvenom funkcijom JNA kao instrumentom zaštite revolucionarnih tekovina i nacionalnog suvereniteta. Zbog toga postoje objektivne mogućnosti da se potreba za komandnim odnosom i zahtev ili, tačnije, potreba za položajem pripadnika JNA kao aktivnog činioca međusobno usklađuju, da iako protivurečne istovremeno egzistiraju, što vojnoj subordinaciji daje neka nova obeležja nepoznata za klasičnu vojnu subordinaciju.

Na primer, klasična vojna subordinacija ispoljavala se kao najsurovija fizička presija nad potčinjenim u vidu svakodnevne primene najrazličitijih fizičkih kazni od šibanja do decimiranja. Vojna subordinacija u JNA isključuje pravo pretpostavljenog na takvu vrstu fizičkog maltretiranja i kažnjavanja. Ako se u praksi takvi pojave javljaju, one su izraz birokratske deformacije nosilaca tih postupaka. Klasična vojna subordinacija usmerena je na fetišizaciju autoriteta starešine, pa i na račun stepena efikasnosti pojedinih rešenja, i na toj osnovi uslovljava socijalnu diferencijaciju. Vojna subordinacija u JNA zahteva defetišizaciju autoriteta starešine i njegovu izgradnju kao značajnog činioca racionalne efikasnosti jedinice i moralno-političke i psihološke motivisanosti ljudi. Klasična vojna subordinacija znači pretvaranje komandnog odnosa u odnos, manje ili više, neograničene lične vlasti pretpostavljenog nad potčinjenim. Za vojnu subordinaciju u JNA štetno je pretvaranje komandnog odnosa u ličnu vlast

pretpostavljenog, a ako se u praksi takve pojave javljaju, one su izraz birokratskih deformacija. Klasična vojna subordinacija isključuje mogućnost političkog organizovanja unutar armije. Vojna subordinacija u JNA razvija se uz delovanje organizacije SKJ kao političke organizacije, koja kao antibirokratski korektiv utiče na komandni odnos. Snaga klasične vojne subordinacije se manifestuje kao mehanička disciplina. Snaga vojne subordinacije u JNA ispoljava se kao svesna disciplina.

Kada na taj način definišemo obeležja vojne subordinacije u JNA kao istorijski novog oblika komandnog odnosa u poređenju sa klasičnom vojnom subordinacijom, posmatramo je u smislu čistog, idealnog tipa, što znači u smislu objektivne mogućnosti i potreba da tako bude, a ne u smislu već ostvarenog kvaliteta ili kvantiteta koji se spontano sam po sebi obrazuje.

Sa stanovišta borbe za razvijanje položaja čoveka u JNA kao društvenog subjekta, ta saznanja su nam dragocena, jer nas upućuju na više praktičnih zaključaka, bez kojih ne bismo bili sposobni da se efikasno borimo za realizaciju takvog njegovog položaja. Među takve zaključke spadaju, svakako, ovi:

— Komandni odnos nam je neophodan i u vojnoj organizaciji samoupravnog društva, ali ne kao sredstvo savlađivanja unutrašnje protivurečnosti armije kao instrumenta vlasti, već kao način usklađivanja rukovođenja u armiji sa prirodom oružane borbe.

— Zbog toga što ga ne prihvatamo kao sredstvo savlađivanja unutrašnjih društvenih protivurečnosti u armiji, komandni odnos ne sme da se proteže na sve sfere armijskog života, već treba da se ograniči samo na oblast u kojoj bez njega ne možemo, a to je: donošenje odluka o upotrebi snaga i sredstava u izvršavanju borbenih zadataka, tj. u izvođenju borbenih dejstava. U drugim sferama moguće je i potrebno uspostavljati mehanizme i načine demokratskog donošenja odluka, kao što su, na primer, odluke kojima se utvrđuju uslovi vojne službe kao radnog odnosa, mehanizmi nagrađivanja, kadrovska politika, pravna zaštita vojnog lica i sl. Mislim da u tom pogledu neopravdano nedovoljno brzo napredujemo i da ima još i krupnih lutanja, kao što je bila odluka o uvođenju diskrecionog prava komandanta za dodelu stanova, čime se komandni odnos unosio i u sferu stambene politike, gde je sasvim nepotreban pa i štetan.

— Poznate postavke iz klasične vojne subordinacije „komandir, odnosno komandant je odgovoran za sve” i „kakav komandir, odnosno komandant — takva jedinica” ne bismo smeli mehanički prenositi u vojnu subordinaciju JNA. Smisao tih postavki u klasičnoj vojnoj subordinaciji je: pretvaranje komandnog odnosa u sveobuhvatni odnos, fetišizacija autoriteta komandira, komandanta i protežanje njegove lične vlasti u sve pore života jedinice. Kao takve one su u suprotnosti sa karakterom JNA. Mislim da veoma radikalno možemo odbaciti postavku „kakav komandir, odnosno komandant — takva jedinica” bez opasnosti da umanjimo značaj komandira, odnosno komandanta kao činioca od

kojeg zavisi vrednost jedinice. Dokle god u bilo kojoj formi egzistira takav stav, on objektivno sputava afirmaciju osalih značajnih činilaca od kojih zavisi snaga jedinice, kao što su organi komande, organizacije SKJ, kolektiv jedinice, pa i pojedinac kao aktivni činilac u životu jedinice.

Stav da komandir, odnosno komandant odgovara za stanje u jedinici celishodan je i potreban, ali ga moramo mnogo jasnije diferencirati od klasičnog stava: „Komandir, komandant je odgovoran za sve“. Ako ga tumačimo u smislu da je komandir, odnosno komandant neposredno lično odgovoran za sve što se desi u jedinici — što se još uvek ne retko susreće — trostruko grešimo. Pre svega time unosimo krupan elemenat neracionalnog u organizovanost jedinice, jer je takav stav objektivno u protivurečnosti sa principom široke podele rada, a strukturu naših jedinica kao visoko tehnički razvijenih organizama, upravo odlikuje visoka podela rada, odnosno funkcija. Za posledicu imamo zamaglivanje principa odgovornosti. Zatim, time guramo komandira, odnosno komandanta na poziciju autokratskog odnosa prema ostalim subjektivnim činiocima u jedinici i na unošenje komandnog odnosa u sfere u kojima nije neophodan. Najzad, time komandira, odnosno komandanta dovodimo u stanje permanentne psihološke napetosti, koja ga onesposobljava da u sebi razvija osobinu poverenja u ljude i da sa svoje strane doprinosi afirmisanju pripadnika svoje jedinice kao društvenih subjekata.

Mogli bismo napraviti dugačku listu ovakvih zaključaka. Naveo sam to samo ilustracije radi da bih i na taj način potkrepio tvrdnju da postoje realne mogućnosti za postavljanje čoveka u JNA u položaj društvenog subjekta i da istovremeno razvijamo komandni odnos u onoj meri u kojoj nam je neophodan za rukovođenje jedinicama u oružanoj borbi. Razume se, to je put koji nas vodi u mnoge protivurečnosti, na kome ćemo nailaziti na mnoge raznovrsne prepreke, ali sve je to moguće savladati i mislim da s pravom treba istaći da je to jedan od značajnijih pravaca daljeg razvoja JNA kao dela oružanih snaga i elementa sistema opštenarodne odbrane.

Mihajlo VUČINIĆ: SNAGA I SPOSOBNOST ARMİJE PODRAZUMEVAJU VISOKU ORGANIZOVANOST, MOBILNOST I JEDINSTVO AKCIJE

Pored ideja koje su iznete, ukazao bih i na druge aspekte subordinacije radi toga da na stranicama našeg časopisa podstaknem šire razmatranje ovog pitanja. Veoma je značajno da se naučno definišu upravljanje, rukovođenje i komandovanje, jer u teoriji i praksi ti pojmovi nisu uvek potpuno jasni. Ta pitanja imaju idejno-politički značaj, pošto subordinacija nije samo teorijsko već neposredno praktično pitanje — pitanje odnosa među ljudima, organizacije, borbene gotovosti Armije — i još šire od toga.

Mislim da je u nas prisutno saznanje da je subordinacija istorijska kategorija, i proces pa baš zbog toga i treba da je sa-

gledamo u sadašnjem trenutku razvoja naše armije. Moramo je locirati u konkretne uslove našeg društvenog i političkog razvika. Sve je jasnije i saznanje da se koncepcija opštenarodne odbrane ne može uspešno ostvariti bez korenitih i dubokih promena u klasičnoj organizaciji oružanih snaga, uključujući i operativnu armiju, polazeći ne samo od društveno-ekonomskih, već i vojnotehničkih faktora. Armija je deo društva koji se mora razvijati u skladu sa njegovim opštim kretanjima i svojstvima tražeći takva rešenja koja će uvažavati njene specifičnosti i zadatke, ali koja ne mogu da odudaraju od opšteg pravca društvenog razvika. Međutim, Armija je državni organ, elemenat države, javne vlasti, tj. deo etatističke strukture, koja objektivno reprodukuje takve odnose, logiku mišljenja, itd. Toga moramo biti svesni, što će nam pružiti mogućnost da se pravilno postavimo u tumačenju pojava, procesa i u određivanju mera i pravaca daljeg razvoja progresivnih društvenih odnosa u Armiji. U tome je odlučujuća uloga SKJ, Komandi, organa za MPV i ostalih subjektivnih snaga koje stalno moraju da se bore za izgrađivanje i razvijanje odnosa koji odgovaraju socijalističkom karakteru naše društvene zajednice i Armije.

Mislim da u praksi ima jednostranih, pa i pogrešnih, shvaćanja subordinacije, discipline i odnosa u Armiji, što se neposredno odražava u stvaranju veštačke dileme u konfrontiranju komandi i organizacija SKJ, što može da ima štetne posledice. To ukazuje na činjenicu da još nisu usvojeni stavovi o tim pitanjima koji su jasno utvrđeni u zaključcima I konferencije organizacije SK u JNA.

„Snaga Armije i njena sposobnost za izvršavanje složenih zadataka u savremenom ratu podrazumevaju visoku organizovanost, mobilnost i jedinstvo akcije. Time princip subordinacije kao temeljno načelo rukovođenja vojnom organizacijom dobija još veći značaj. Načelo subordinacije u vojnoj organizaciji najpotpunije se ispoljava u komandovanju. Takva funkcija komandovanja neodvojiva je od osnovnog cilja i zadataka vojne organizacije — vođenja oružane borbe, kada je komandantova odluka bitan uslov sinhronizovanog, planskog i jedinstvenog delovanja svih elemenata borbenog poretka jedinice. Ti principi vojnog organizovanja, cilj i uloga operativne armije u koncepciji opštenarodne odbrane zemlje opredeljuju osnovnu funkciju odbrane. *Zato organizacija SK u JNA mora podsticati sve one procese koji teže jačanju vojne organizacije, posebno one mere kojima je svrha podizanja autoriteta komandovanja*” (podvukao M.V.).

To znači da se subordinacija mora precizno fiksirati i izraziti, pre svega, u komandovanju. Međutim, ako se subordinacija nepotrebno proširi i ako se njome obuhvate sva područja života i rada u Armiji i svi odnosi u njoj — što kao težnja prirodno proističe iz karaktera vojne organizacije — postoji opasnost da se uspostave birokratsko-tehnokratski odnosi među ljudima, da komandovanje dobije nepoželjne dimenzije i karakteristike.

Savremeni rat, moderna tehnika i vojna organizacija zahtevaju moderan sistem komandovanja. Verovatno da principe komandovanja ne treba menjati, ali moramo unapređivati sistem komandovanja u tom smislu da starešine uvažavaju mišljenja većeg broja ljudi i da se obavezno oslanjaju na konstruktivne predloge svojih saradnika i potčinjenih, jer će to doprinosti donošenju boljih odluka i naređenja, učvršćenju boljih odnosa i jačanju idejnog jedinstva. To ukazuje i na potrebu traženja i usvajanja organizacionih rešenja kojima će se valorizovati saveti, komisije, timovi, radne grupe i druga tela koja su se već afirmisala u mnogim važnim poslovima.

Da ukažem samo na neka konkretna shvatanja i dileme.

Subordinacija se u nekim sredinama nekako veštački suprotstavlja demokratskim i humanim odnosima u Armiji, kao da su to dve kategorije koje se isključuju. Odnos se ne shvata kao jedinstvo protivrečnosti, kao nužnost i potreba armijskog mehanizma. Mislim da subordinacija i ljudski i demokratski odnosi mogu i moraju da se prožimaju, i da upravo u tom pravcu treba da usmerimo našu aktivnost.

Postavljaju se i pitanja, u kakvom odnosu može da opstane subordinacija paralelno sa daljom demokratizacijom odnosa u vojnoj organizaciji samoupravnog društva; da li dogovaranje, konsultovanje, uvažavanje predloga potčinjenih, itd., jačaju ili slabe odnose subordinacije.

Ima se utisak da se u tretiranju problema subordinacije ne vidi da je to odnos među ljudima, jer su oni nosioci subordinacije kao i demokratskih odnosa, a, mislim da je u kadrovima osnovna suština stvari. Ljudi su nosioci subjektivizma, samovolje, karijerizma, nediscipline, inertnosti, pasivnosti, nepravilnih odnosa, itd. Prema tome problemi nisu u subordinaciji kao principu već u ljudima koji često krše ne samo demokratske već i principe subordinacije. Odmah da podvučem da naši ljudi kod starešina pre svega cene znanje, odlučnost, principijelnost, energičnost, disciplinu i druge osobine dobrog starešine. Jedna anketa među vojnicima je pokazala da u JNA najviše cene organizovanost, disciplinu, pravilne starešinske odnose, a da im najviše smeta neorganizovanost, labavost, popustljivost starešina, itd. To znači da kod dobrih starešina subordinacija nije smetala razvijanju pravilnih ljudskih i demokratskih odnosa, već naprotiv. S druge strane ima sredina u kojima navodno vladaju „demokratski“ odnosi, a upravo tu ima najviše subjektivizma, problema, loših odnosa među ljudima, itd.

Mislim da u nas ima i mišljenja da je savremeni metod rada gotovo isto što i demokratski odnos. Zbog neraščišćenih shvatanja često smo u paradoksalnoj situaciji. Naime, zahtev za većom odgovornošću, boljim radom i disciplinom — a oni su nam u ovom periodu izuzetno potrebni — od nekih ljudi proglašava se antidemokratskim metodama, kao preneglašavanje subordinacije, itd. I obratno, zahtevi za striktnim poštovanjem propisa o pravima ljudi, regulisanje nerešenih pitanja, kritika neljudskih odnosa, nebrige o ljudima, slabog rada, zahtevi za pravno utvrđi-

vanje nadležnosti starešina, itd. — tumači se kao atak na subordinaciju.

Subordinacija je imanentno svojstvo vojne organizacije, kojoj je vojni hijerarhijski odnos preko potreban, ali koji se u nas stalno menja i transformiše. Ona nije društveni odnos već načelo rukovođenja (komandovanja) koja proizilazi iz zadataka i karaktera armijskog organizma. Često se gubi iz vida da se vojna priprema za rat, za najteže uslove u kojima se može naći jedna organizacija. Savremeni rat više nego ikada nameće potrebu da oružane snage budu veoma organizovane i efikasne. Armija je složeni i veliki sistem, a vojna organizacija posebno zahteva izuzetnu usklađenost i preciznost rada i postupaka pojedinaца i raznih celina (jedinica) u složenim uslovima savremenog boja. Tačnost rada ljudi moraće se gotovo izjednačiti sa preciznošću mašine, a to se može postići samo savremenom vojnom organizacijom, besprekornom disciplinom, uvežbanošću komandi, jedinica i pojedinaca. Pobedu će izvojevati samo savremeno organizovana armija sa ljudstvom visokog morala koje je dobro obučeno, sa nepokolebljivom unutrašnjom čvrstinom i svesnom disciplinom.

Dinamika savremenog boja traži od komandanta da brzo donosi odluke po utvrđenoj nadležnosti u vojnoj hijerarhiji i u obaveznom, doslednom izvršavanju naređenja. Međutim, da bi ta odluka bila dobra mora da angažuje svoje saradnike i potčinjene. Njegova odluka mora da bude sinteza znanja šireg kruga ljudi. Prema tome, komandant je, u stvari, izvršilac celokupnog prethodnog sprovedenog analističkog procesa i postupaka, tek na osnovu svestranih analiza i konsultovanja odluku i naređenje pretvara u izvršni akt. Takva odluka nije akt „samovolje“, već dokumenat u kome se angažuju saradnici i potčinjeni pa zbog toga i pruža mogućnosti za punu inicijativu potčinjenih. Važne odluke i rešenja kroz period pripreme moraju da dobiju podršku najšireg kruga ljudi, što je od izuzetnog značaja za kvalitet, izvršenje odluke i za vaspitanje starešina u miru.

Subordinacija nije neko apstraktno stanje, ona je veoma konkretna, utvrđena, ali i ograničena pozitivnim propisima. To znači da nije statična, već promenljiva kategorija, tj. mora se stalno prilagođavati karakteru društva, jer je armija samo njegov integralni deo. To pogotovo važi za armiju našeg samoupravnog društva. Naše društvo i stihijski mimo naše volje utiče na odnose u Armiji i to ne može niko zaustaviti. U Armiju dolaze vojnici iz samoupravnih organizacija, starešine deluju u samoupravnim i društveno-političkim organizacijama, itd. Savez Komunističke partije i ostale subjektivne snage moraju da vode računa da se ti procesi što efikasnije i bez potresa unose u naš armijski mehanizam. Već sada možemo utvrditi da ima mnogo poslova u kojima ne bi trebalo da dominira odnos subordinacije, (naučno-istraživački rad, izdavačka delatnost, kadrovska politika, školski sistem stambeni odnosi itd.). Ipak ostaje činjenica, da kad se zakonima i propisima utvrde odnosi, prava i obaveze, on-

da principi subordinacije, koji se odnose na utvrđene oblasti života i rada u Armiji, — a to je, pre svega, oblast komandovanja — moraju naći adekvatno mesto.

Demokratski karakter naše armije mora da se ogleda, pre svega, u ulozi koju ima u društvu, karakteru ciljeva koje ostvaruje kao oruđe samoupravnog socijalističkog sistema, i u odnosima među ljudima, njihovom vaspitanju i progresivnom političkom delovanju. Ako društvo nije socijalističko ni demokratsko ni odnosi u njegovoj armiji ne mogu biti takvi. Za suštinu demokratskih odnosa u Armiji nije prepreka to što nema ostvarene jednakosti ljudi po položajima, činovima itd., jer toga, uostalom, nema ni van nje. Naš čovek ne reaguje na to što je podoficir ili mlađi oficir, što je potčinjen, već kad mu se nezakonito i nepravedno krnje interesi, zakidaju prava, ne poštuju rezultati rada, kad mu se vređa čast, potcenjuju vrednost i znanje itd.¹

Sva svoja prava ili gotovo sva, naši ljudi mogu da ostvare i u sistemu subordinacije, ako se ona dosledno sprovodi po zakonu utvrđenim normama i principima naših društvenih odnosa, i tada se ona neće kositi sa principima demokratskih i humanih odnosa u Armiji. Svakako da se prava moraju stalno proširivati, a sistem subordinacije osavremenjivati u skladu sa našim društvenim razvitkom.

Ali, u isto vreme, moramo ukazati i na pojave druge vrste. Reč je o tome da se demokratija u nekim sredinama shvata izopačeno i primitivistički, kao mogućnost za ispoljavanje svakojačih mišljenja i neodgovornih kritika. Smisao demokratizacije je u podsticanju takve diskusije i slobodne konfrontacije mišljenja u kojima će se afirmisati ono što je najprogresivnije i najkonstruktivnije. Mislim da bi se u vojnom organizmu stvarale nejasnoće i konfuzija kada bi se demokratijom nazivalo nešto što je normalno za svako studiozno, i savremeno rukovođenje i komandovanje, kao što je: prethodno istraživanje svih elemenata i raznih alternativa za odluku, konsultovanje potčinjenih, saradnika, eksperata, itd., jer se samo tako mogu izbeći teške posledice od proizvoljnosti i subjektivizma. Konačno, moderno komandovanje ide za tim da automatizacijom i elektronikom obezbedi što veću masu podataka kako bi odluke bile što kompletnije i bolje. To je opšta tendencija u razvoju savremenog rukovođenja i komandovanja. Samo jedan čovek — bez obzira kakvi su mu kvaliteti — nije u stanju i ne može danas da rukovodi i donosi odluke. Takva vremena su prošla.

To znači da se u novim odnosima ne radi o negiranju subordinacije i njenom veštačkom konfrontiranju sa demokratskim principima i formama, već o slabostima i nesposobnošću onih starešina koje ne rađe prema zahtevima savremenog komandovanja. Problem subordinacije ne možemo postaviti van ljudi, van starešina. Starešina koji slabo radi, koji ne poštuje ljude,

¹ General-potpukovnik Braniko Borojević: Demokratizam i delatnost komunistu u Armiji „Vojno delo” 1/67.

ne sukobljava se samo sa demokratskim principima već i sa principima subordinacije, jer ona ga upravo upućuje na moderan način rada. Starešinu koji tako ne radi treba menjati, ne zbog toga što, navodno, krši demokratska načela, već zbog toga što slabo radi. Mislim da ponekad apstraktno diskutujemo o odnosu subordinacija — demokratizam, stvaramo dileme oko samih pojmova, a ne raspravljamo o suštini problema. Treba da raspravljamo o sistemu komandovanja, o kvalitetu kadrova, itd., tj. o problemima gde su najdublje ukorenjena konzervativna shvatanja i gde su otpori novim idejama, naučnim metodama bili do sada najjači.

Na kraju, da podsetim na to da navedeni procesi traže aktivnost i upornu borbu koja neće biti bez otpora. U zaključcima I konferencije organizacije SK u JNA se kaže:

U borbi za adekvatan uticaj samoupravnih društvenih odnosa na odnose među ljudima u Armiji i za čvrstu vojničku disciplinu kao elementarni zahtev vojnog organizovanja — komunisti nailaze na birokratski otpor i anarholiberalističke tendencije. Pri tome treba imati na umu to da te sve negativne tendencije u armijskom životu jedna drugu uslovljavaju i da se međusobno potvrđuju. Birokratizam, koji se javlja u obliku starih, društveno prevaziđenih shvatanja i navika, negativnog tradicionalizma u vojnim hijerarhijskim odnosima, po pravilu se graniči s kršenjem zakonitosti, a anarholiberalizam, kao krivo shvatanje slobode ličnosti i njene uloge u organizovanoj društvenoj sredini, ignoriše zakonitosti. U savlađivanju birokratskih tendencija komunisti se energično moraju boriti za to da vlast starešine bude strogo određena zakonom. Da bi se savladale anarholiberalističke tendencije komunisti se moraju suprotstaviti svakom narušavanju discipline, pravila i propisa u vojnoj organizaciji. Isto tako, zadatak je komunista da se blagovremeno idejno-političkom akcijom odlučno suprotstavljaju karijerizmu i neprincipijelnosti, egzistiranju ličnih veza i privilegija, grupašenja, poltronstva, jer sve te pojave narušavaju idejno jedinstvo i akcionu sposobnost Saveza komunista i slabe moralno-političko jedinstvo i odnose među ljudima u Armiji."

Mate JERKOVIĆ: PRAVILNO UTVRĐENI ODNOSI I PROPORCIJE U ORUŽANIM SNAGAMA OSNOV MATERIJALNOG I DRUŠTVENOG POLOŽAJA LJUDI

Ono glavno što sam želio reći to su moja razmišljanja o potrebi i mogućnosti poboljšavanja metodologije planiranja u predstojećem perspektivnom planu razvoja oružanih snaga, o potrebi i mogućnostima izmjene nekih osnovnih proporcija pri njihovom daljnjem razvoju. To ističem iz više razloga, od kojih je jedan glavni, a to je želja da se položaj čovjeka u armiji materijalno bitno promijeni, bitno poboljša. Sa zadovoljstvom konstatujem da su mi prethodne diskusije olakšale posao utoliko što su dale ubjedljivu sliku o tome što se može i što treba izmijeniti u

pravnom i društveno-političkom statusu pripadnika armije, tako da sada mogu da se zadržim samo na materijalno-tehničkim, odnosno finansijskim i metodološkim pitanjima.

Pokušao bih, dakle, nešto detaljnije rasvijetliti dva pitanja pred kojima ćemo se naći sutra kao planeri — praktičari. To su proporcije između teritorijalne i operativne armije i odnosa čovjeka i tehnike.

Politika izgradnje oružanih snaga i perspektivno planiranje kao forma materijalno-finansijskog periodičnog uobličavanja složen je proces, težak i veoma odgovoran posao. U datom momentu i na datom stepenu razvoja naše samoupravne društveno-političke zajednice pojavio se niz novih subjektivnih i objektivnih, spoljnih i unutarnjih faktora koji određuju daljnji razvoj naših oružanih snaga. Taj posao zahtijeva kolosalna naučna i politička, intelektualna, moralna, pa i psiho-fizička naprezanja. Upravljanje tim procesom zahtijeva velika i široka znanja, rutinu, vještinu i bogato iskustvo da bi se dobilo u svakom datom momentu ili u perspektivi optimalno rješenje osnovnih problema iz tog domena.

Same oružane snage već po svojoj složenoj unutarnjoj strukturi, predstavljaju jedan od tzv. velikih sistema neovisno o njihovim kvantitativnim dimenzijama. Za naše uslove taj sistem uslođnjava još i činjenica što su naše oružane snage sačinjene danas od dvije ravnopravne osnovne komponente — operativne armije i teritorijalne odbrane.

U poslijeratnom procesu razvoja naše armije bilo je, rekao bih, više kritičnih prelomnih faza sa nizom nepoznanica. Tako je, na primjer, između 1958. i 1968. godine teorijska misao, borba mišljenja i prateća praksa tekla, pored ostalog, oko jednog od osnovnih pitanja: — da li je teritorijalna armija, onakva kakva je bila ranije zamišljena, po karakteru, razvoju, organizaciji, načinu komandovanja itd. — kompatibilna s našim samoupravnim društvom. Pobijedila je, naravno, ona teza koja je imala korijene u našoj društveno-političkoj stvarnosti tog perioda, te smo krajem 1968. godine dobili rezultat te teorije nov Zakon o narodnoj odbrani. Taj Zakon postavio je težište na ubrzan razvoj nove osnovne komponente oružanih snaga — teritorijalne armije, te nakon nepune godine dana možemo sa zadovoljstvom konstatovati da je teritorijalna komponenta po naoružanom broju ljudi već danas veća od operativne armije.

Sad se, međutim, nalazimo na početku nove perspektivne faze razvoja i jačanja svojih oružanih snaga i već se nazire čitav niz novih veoma krupnih i, za naučnu misao, vrlo interesantnih pitanja koja traže, treba da nađu i nalaze odgovore i u teoriji i u praktičnoj primjeni.

Neka od tih teorijskih pitanja koja imaju praktičan, a ne akademski značaj, mogla bi se, po mom mišljenju, formulirati ovako: — Da li daljnje jačanje teritorijalne komponente zahtijeva i omogućava srazmjerno smanjivanje operativne armije i do koje mjere? Ne vodi li daljnji tok ovog procesa u završnici onome što su klasici marksizma nazvali „naoružani narod”, kao je-

dino adekvatni oblik odbrane konsekvantno razvijanje asocijacije samoupravljača? Koji su ti spoljni i unutrašnji faktori koji determinišu tempo tog procesa i može li se taj tempo prognozirati, proračunati i regulisati? Drugim riječima, danas se više ne postavlja pitanje da li je s našim samoupravljačkim društvom kompatibilna teritorijalna armija, nego da li će i može li s njim biti sutra, odnosno u daljoj budućnosti, kompatibilna operativna armija i tsl.

Mislim da se u prilog rasvjetljavanja ovih pitanja već sada moraju dati neki, manje ili više teorijski određeni odgovori koji bi sutra mogli imati i praktičan značaj uopće, a posebno kad je u pitanju predstojeće perspektivno planiranje daljnje izgradnje oružanih snaga.

Isto tako smatram da nije pretjerano ako ovdje kažem da danas, poslije četiri godine rata i dvadeset četiri godine mirnodopske izgradnje naše armije i školovanja kadra, raspolazemo dovoljnim iskustvom i potrebnim znanjem, te da smo u stanju da damo odgovore na ta pitanja i fiksiramo neke osnovne principe, da bismo bili u stanju da i ubuduće uspješno upravljamo procesom razvoja svojih oružanih snaga i da perspektivni razvoj tog organizma usmjerimo ka optimalnom rješenju.

U prilog traženju odgovora na ta pitanja podsjetio bih najprije na neke osnovne misli Marksa i Engelsa o vojnoj sili. Naša armija je, naime, kao i svaka druga armija, atribut državne vlasti, te sve dok se država javlja kao politička sila u jednom društvu, i operativna armija će kao sredstvo državne politike imati svoj rezon. Osim toga, opasnosti spolja uvijek su bile i biće sve dok budu realno postojale, jedan od osnovnih razloga održavanja i adekvatnog jačanja operativne armije. Prema tome, mjera i tempo smanjivanja i nestajanja operativne Armije uslovljeni su mjerom i tempom odumiranja države, a ovo je opet uslovljeno mjerom i tempom smanjivanja i iščezavanja spoljnih opasnosti za dotičnu državnu zajednicu.

Mjera i tempo razvoja teritorijalne armije, pak, uslovljeni su, osim toga, još jednim faktorom. To je tempo jačanja samoupravljačke zajednice. Taj proces je u upravnoj srazmjeri sa tempom razvoja i jačanja određenog društva kao samoupravljačkog, pri čemu je stvarno jačanje samoupravljačke zajednice istovremeno i jačanje odbrambene moći te zajednice, neovisno o proporciji navedenih dviju komponenti njenih oružanih snaga.

U našem konkretnom slučaju, kroz protekli period se gornja granica obima naše armije determinisala rezultantom dvaju suprotno djelujućih činilaca: ocjenom spoljnopolitičke opasnosti u svakom datom periodu, što je djelovalo, zbog poznatih spoljnopolitičkih okolnosti, u smislu *povećavanja* ekonomskih naprezanja nacije za jačanje oružanih snaga. Istovremeno je, zbog logične težnje za bržim općim razvojem zemlje, ograničenost ekonomskih mogućnosti uvijek imala tendenciju ka *smanjenju* ekonomskih naprezanja za oružane snage.

Sticajem poznatih spoljnopolitičkih okolnosti u najnovije vrijeme, a u skladu sa našim konceptom općenarodnog odbrambene

nog rata, odnosno sa Zakonom o narodnoj odbrani pojavljuje se i treći faktor koji na svojeobrazovan način stvara barem uslove za novo, drukčije dimenzioniranje operativne armije u okviru ukupnih oružanih snaga. To su republike, komune, privredne i druge društvene organizacije koje određenim tempom jačaju teritorijalnu armiju neposrednim doprinosima. Na taj način djelovanje republika i komuna kroz njihove doprinose za jačanje teritorijalne armije znači *posredno* stvaranje povoljnih uslova za smanjivanje operativne armije. Razumije se da su, mjera i tempo oba ova procesa suprotnih tokova upravno srazmjerni sa visinom tih doprinosa, naravno uz uslov da se strategijski spoljno-politički položaj zemlje ne pogoršava, odnosno da realna predviđanja ne ukazuju na mogućnost pogoršavanja.

Napokon, svaki budžetski dinar koji, pri inače limitiranom armijskom budžetu, daje DSNO za jačanje teritorijalne armije, ide također u prilog navedenih verižnih procesa, te se, prema tome, DSNO javlja kao četvrti, svjesni faktor mijenjanja proporcija između ove dvije komponente OS. Obim ove intencije zavisi, razumije se, od procjene mjesta i uloge svake od tih komponentata, koju daje DSNO, odnosno Generalštab, uoči svake planske godine ili uoči perspektivnog planiranja izgradnje oružanih snaga na kraći ili duži period.

Očigledno je, dakle, da je izrada teorijskih osnova perspektivnog plana materijalnog razvoja oružanih snaga u savremenim međunarodnom odnosima i pri našem položaju u toj konstelaciji zaista složen i odgovoran posao koji zahtijeva sinhronizovano i svestrano političko, vojnostručno, naučno i ekonomsko angažovanje ne samo organa DSNO i Generalštaba, nego i niza drugih institucija u armiji, kao i niza društveno-političkih, ekonomskih i naučnih struktura van nje.

Akceptiranje naprijed izloženih teza i postavki i, naravno, mnogo šira i dublja njihova teoretska obrada — ima velik praktičan značaj pri sadašnjem perspektivnom planiranju izgradnje oružanih snaga, te bi se, bez uvažavanja ovih procesa i odnosa, pri planiranju moglo veoma krupno pogriješiti. Sigurno je, naime, da su svi pripadnici JNA, a naročito stalni starješinski sastav, životno zainteresovani za što pravilnije rješenje ovih relacija, proporcija i procesa. Jer, o tome, o tim uslovljenim kretanjima na određen, veoma neposredan način, ovisi, pored ostalog, i njihov materijalni i društveni položaj, što se u sljedećoj konsekvenci obavezno transformira u svojeobrazni faktor bojne gotovosti — u moralni faktor. Utoliko je veća odgovornost i teoretičara i praktičara za pravilno rješavanje ovog jedinstva suprotnosti.

Drugi kompleksan i složen problem, koji se nameće kad se određuju teoretske osnove perspektivnog plana razvoja oružanih snaga, ogleda se u određivanju proporcija između ljudskog i tehničkog faktora kao dvaju osnovnih faktora oružanih snaga. I odgovor na to pitanje uslovljava na najdirektniji način pitanje materijalnog položaja stalnog sastava armije, a time djelomično i njihovog društvenog statusa, morala, zalaganja u radu itd.

Pri traženju optimalnog rješenja tog problema treba, također, početi od činjenice da je budžet JNA, kao uostalom i budžet svake druge savremene armije, limitiran ekonomskim mogućnostima zemlje i to na različite načine u svakoj pojedinoj fazi njenog razvoja. Zbog toga se praktičan odgovor na kompleks tih pitanja svodi zapravo na problem novog, boljeg, svrshodnijeg postrojenja unutarnje strukture armijskog budžeta, što, po mom mišljenju, predstavlja danas jedno od najsuštinskijih pitanja metodologije planiranja uopće.

U raznim armijama postoje različiti metodi i kriteriji za postroјavanje unutarnje strukture budžeta. I naša armija ima metodologiju koja se, doduše, na praksi potvrdila kao valjana, ali u sadašnjim izmijenjenim uslovima traži neke dopune i korekture i to u prvom redu baš kad se određuju proporcije između rashoda za ličnu i materijalno-tehničku potrošnju.

Pri teorijskom rasvjetljavanju ove proporcije mislim da također treba početi od nekih općepoznatih konstatacija i općeusvojenih postavki.

Prije svega, odmeravanje ove proporcije zavisi u svakoj, pa i u našoj armiji, od ocjene značaja čovjeka i tehnike za snagu armije. Za naše uslove na tom planu smatramo da su teorijski značajne, pa bi, dosljedno tome, trebalo da budu i u praksi presudne ove činjenice.

Prvo, shodno socijalističkom karakteru naše armije, njen stalni sastav nikad nije imao niti može imati privilegovan, kastinski karakter. To znači da njihov društveno-politički status uopće, pa u okviru toga i njihov lični standard, može i mora da se odmjerava jedino standardom građana naše zajednice, a ne upoređivanjem sa standardom nekih drugih zemalja i armija.

S druge strane, lični sastav naše armije nikad nije bio niti može doći u ponižavajući položaj plaćenih najamnika koji bi bili prisiljeni da stupaju u ugovorne odnose s nekim poslodavcem koji bi imao svoje posebne interese i razloge da se cjenjka sa tim najamnicima. To se uostalom vidi iz činjenice da Savezna skupština, odnosno SIV, određujući godišnji ili perspektivni budžet za potrebe razvoja JNA, ovlašćuje DSNO da po svojoj ocjeni određuje unutarnju strukturu budžeta, s tim da to periodično obrazlaže i brani pred nadležnim organima Skupštine ili pred Savjetom narodne odbrane u obliku odgovarajućih elaborata, ekspozea i slično. Jedan jedini uslov i zahtjev koji savezni državno-politički organi pri tome, logično, postavljaju pred DSNO, sastoji se u tome što je DSNO dužan da dobivena sredstva rasporedi i utroši na način koji će optimalno obezbijediti odgovarajući stepen bojne gotovosti JNA, odnosno koji će u najvećoj mogućoj mjeri garantirati sigurnost državnih granica, integritet i nezavisnost zemlje.

U vezi sa tako determinisanim ustavnim i zakonskim društveno-političkim statusom naše armije uopće i njenog ličnog sastava posebno, valja ovdje podsjetiti na još jedan veoma bitan, suštinski momenat. Biće i karakter naše armije, naime, kao i sva-

ke druge, adekvatan je odraz bića i karaktera društvene zajednice kojoj pripada. A budući da je za sve članove naše socijalističke zajednice još na VII kongresu SKJ proklamovan i u praksi prihvaćen, pored ostalog, najhumaniji bazični socijalistički princip, to jest da „Socijalizam ne može ličnu sreću čovekovu podređivati nikakvim „višim ciljevima“, jer je najviši cilj lična sreća čoveka” — to i pripadnici naše armije ne mogu i ne smiju da se dovode na bilo koji način u situaciju da se osjećaju sredstvom za postizanje bilo kakvih ciljeva koji su u suprotnosti ili iznad njihovih osnovnih interesa kao ravnopravnih članova socijalističke zajednice.

Drugo, iako je jedino ispravno i od nas svih usvojeno gledanje da čovjek i tehnika predstavljaju dijalektičko jedinstvo, ipak je već od samog postanka naše armije akceptirana i kroz praksu afirmisana spoznaja da se snaga naše armije ne mjeri prvenstveno brojem ratnih brodova, aviona, tenkova, topova, nego prije svega kvalitetom ljudstva u čijim se rukama nalazi ta tehnika.

Na osnovu svega toga nameće se zaključak da je teško, i više od toga — da bi ubuduće bila neodrživa praksa da se pri podjeli budžetskih sredstava, pri postrojavanju osnovne strukture armijskog budžeta, odnosno pri godišnjem ili perspektivnom planiranju, najprije podmiruju materijalno-tehničke potrebe, a onda od preostalih sredstava — potrebe ljudi. Naprotiv, metodološki, po mom mišljenju, trebalo bi i jedno bi bilo pravilno postaviti stvari upravo obrnutim redom: u skladu sa dostignutim standardom društvene zajednice najprije otkrojiti odgovarajuća materijalna i finansijska sredstva za lični standard ljudi, a onda preostalim sredstvima harmonično pokrivati materijalno-tehničke potrebe. Ovo je danas i u doglednoj budućnosti moguće i potrebno utoliko više što je već dosad, a naročito posljednjih godina, postignut relativno visok tehnički stepen opremljenosti i modernizacije naše armije, dok je, kao što je poznato, pokriće ličnih rashoda, odnosno materijalni standard ličnog sastava armije, u relativnom zaostatku.

Detaljnija teoretska obrada, razrada i obrazloženje svakog od spomenutih pitanja svakako bi značili, uvjeren sam, prilog daljnjem poboljšavanju postojećeg sistema perspektivnog planiranja, politike izgradnje oružanih snaga uopće, a time i afirmacije društvenog i poboljšanja materijalnog položaja njihovog ličnog, a naročito starješinskog sastava.